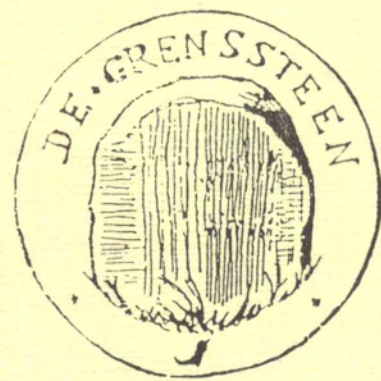

NUMMER 27: HERFST 1993

ROND DE GRENSTEEN

EEN UITGAVE VAN DE STICHTING
HEEMKUNDEKRING DE GRENSTEEN
MOOK - MIDDELAAR - MOLENHOEK

Foto omslag: het kerkgebouw van St Antonius Abt te Mook in de vorige eeuw. Een landelijk tafereel aan de Maasoever, met links het boerderijtje van Wim Klaassen. Foto 324 uit het Rijksarchief Limburg te Maastricht.

Reparaties aan de kerk van Mook in 1661

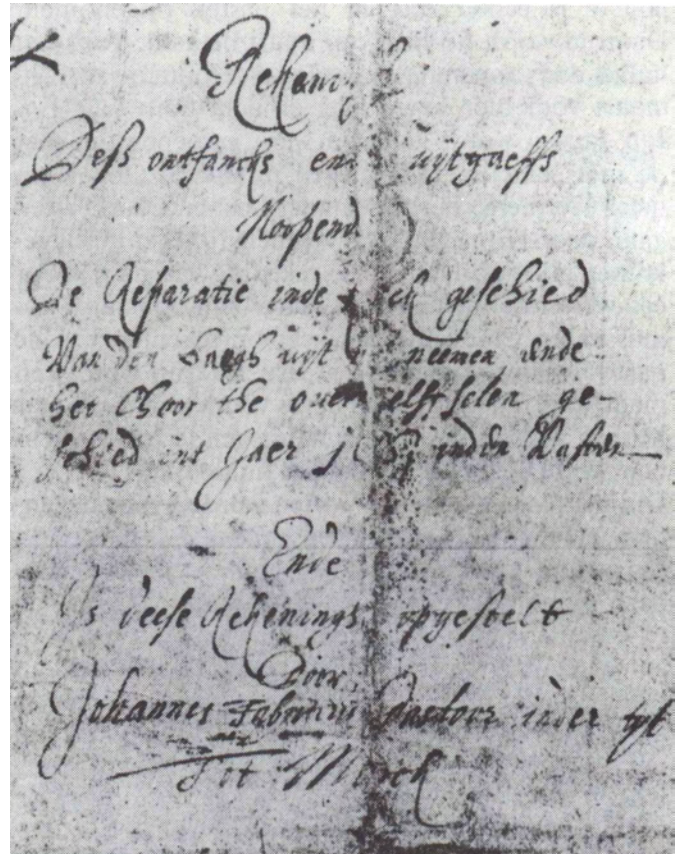
Rekeningh Dess ontfancks ende de uijtgaeffs Noopende De Reparatie inde Kerck geschied. Van den Baegh uijt te neemen ende het Choor te overwelfselen geschied int Jaer 1661 inden Vasten. Ende is deese Rekeningh opgesteld door Johannes Fabritius, Pastoor indertijd Tot Mook.

Aan de kerk van St. Anthonius Abt te Mook zijn in de loop der eeuwen meerdere malen noodzakelijke reparaties verricht. Ook in 1661 is dit gebeurd. Pastoor Johannes Fabritius heeft van die reparatie de onkosten vrij nauwkeurig bijgehouden¹. De werkzaamheden betreffen het uitnemen van een boog en het overwelfen van het koor.

Om deze werkzaamheden te kunnen betalen heeft de pastoor een beroep gedaan op de parochianen en anderen, die hem en de kerk een goed hart toedragen. De meeste bijdragen zijn in geld. Zo geven Claes Festen en Bernt van de Lust samen negentien gulden. Lissen Voss geeft op 28 maart 1661 drie gulden en Gerard Voss vijf gulden.

Maar ook in natura zijn er bijdragen verstrekt. Zo heeft de stadhouder Jan Thomassen op 9 april vijf en tachtig gulden toegezegd voor twee tonnen bier, die geleverd zullen worden door Hendrick Peters. Dit bier wordt tijdens de werkzaamheden verdronken. De pastoor let op de kleintjes. Hij vermeldt in zijn rekening, dat de twee tonnen bier echter maar tachtig gulden kostten. Hij heeft dus geen vijf en tachtig gulden maar tachtig gulden ontvangen. In de afrekening schrijft de pastoor zelfs, dat Jan Thomassen die vijf gulden er niet meer bijgelegd heeft. Cathalijn Driessen geeft een gulden drie stuivers. Bernt van de Lust en Gerard Voss geven later nog enkele geldbedragen. De kostersvrouw krijgt van het volk van Hendrick Peters nog drie gulden. Ook van buiten Mook komen bijdragen. Martin de Haen uit Klein Linden geeft een gulden en drie stuivers.

Niet alleen met persoonlijke giften wordt het benodigde geld bijeengehaald. Ook wordt er gecollecteerd. Voor de te houden collecten worden in de ochtend van 15 maart de collectanten bijengeroepen. Op deze bijeenkomst krijgen zij onder het drinken van gebrande wateren² hun instructies. Een collecte in Heumen levert twaalf gulden en twaalf stuivers op. De koster en Gerard Voss halen in Malden met een collecte zeventien gulden en twaalf stuivers bijeen.

Titelpagina van de afrekening betreffende de reparatie in de kerk.

Lissen Voss heeft ook nog uit de opbrengst van de honderd daalders, waarschijnlijk rente, drie rijksdaalders betaald. Daar zijn echter twee rijksdaalders afgehaald om voor Jacob de Simpele kleren te kunnen kopen. Van de jaarlijkse kerkpenningen, die over 1661 omtrent Pasen betaald worden, komt echter maar de helft binnen, omdat de mensen niet meer kunnen betalen.

De reparatie moet ongeveer begin maart zijn aangevangen en half april zijn beëindigd. Op de laatste dag van februari 1661 wordt de overeenkomst voor de reparatie, waarbij drie niet bij name genoemde mannen zijn betrokken, afgesloten. Er is daarbij twee maal gespijsd. De volgende dag wordt over het accord vergaderd met de schepenen van Mook, waarbij voor een gulden en drie stuivers aan gebrande wateren wordt gedronken. Voordat men uiteen gaat drinkt men nog een goed glas wijn.

De meester metselaar krijgt een zogenaamde meipenning in de vorm van een halve Ducaton, ter waarde van een gulden, elf stuivers en acht duit. Als de arbeiders op 10 maart de formelen maken³ wordt er een uppertyen gedronken, omdat het Quatertemper is. Op 11 maart wordt de kalk aangevoerd. De schipper wordt hiervoor door de koster betaald. De arbeiders drinken tijdens het werk zes kannen bier. Op 15 maart heeft meester Claes zijn opperknecht 's middags en 's avonds op rekening van de kerk gegeten. Hij is die dag naar Nijmegen geweest om het steigerhout en een winttgen⁴ te halen. Ook heeft hij de zolder boven het koor afgebroken. Dit laatste is echter niet in het bestek opgenomen. Daarom wordt hij hiervoor apart betaald. Voor een halve dag opperen krijgt Peter Hopmans op 30 maart voor bier een stuiver en acht duit.

Jan Jansen wordt van zijn werk geroepen om met de metselaar naar Nijmegen te rijden. Ook Hendrick Hermens, Berndt van der Lust en Claes Festen gaan naar Nijmegen. Als zij uit Nijmegen teruggekomen zijn, drinken zij op rekening van de pastoor een welverdiende kan wijn. Later zijn ook Jan Thomassen en Claes nog een keer op rekening van de pastoor naar Nijmegen geweest. Daarbij wordt een maatje anijs gedronken. Niet is vermeld wat zij daar hebben gedaan. Wat zij in Nijmegen te zoeken hebben wordt in de rekening niet duidelijk.

Om het nieuwe gewelf te witten worden voor negentien stuivers vier witkwasten gekocht.

Op 5 april voelt pastoor Fabritius zich gedwongen persoonlijk naar Nijmegen te gaan om de sluitsteen te bestellen. Daarbij verteert hij in armoe twaalf stuivers. Waarschijnlijk lagen aan de beslissing van de pastoor om zelf te gaan enige meningsverschillen ten grondslag. Peter Hopmans heeft de sluitsteen later opgehaald. Hij heeft de steen op zijn rug vervoerd. Hij mag daarvoor anderhalf brood bij de koster ophalen. Ook wordt betaald, wat hij die dag gegeten heeft. De sluitsteen zelf kost vier gulden. De timmerlieden hebben tien dagen aan het dak van het koor gewerkt. De arbeiders hebben ook gereedschap gebruikt, dat eigendom van de pastoor is, zoals trapleren⁵, emmers en ketels. Van de trapleren is er tenminste een gebroken. De pastoor eist daarvoor een vergoeding van een rijksdaalder. Voor het halve vat bier, dat van zijn bier is gedronken, vraagt de pastoor ook een rijksdaalder.

Naar oud gebruik heeft de stadhouder Jan Thomasen, namens de gemeente, onder de sluitsteen een Ducaton gelegd. De pastoor heeft deze wel moeten voorschieten. De waarde van zo'n Ducaton is drie gulden en drie stuivers. Peter Hopmans krijgt nog voor zijn hulp aan Hendrick in de kerk twee stuivers. Peter heeft verder op verzoek van de pastoor de overgebleven kalk in de grond moeten spitten. Hiervoor krijgt hij drie maaltijden en een maaltijd in de avond voor zijn zoon, tesamen voor negen stuivers. Aan dagloon krijgt hij acht stuivers.

Niet alle arbeiders komen uit Mook. Een aantal is afkomstig uit Grave. Waarschijnlijk rond half april

is het karwei geklaard, want op 12 april krijgt Daniël voor mondkost en dagloon elf stuivers als hij de vloer in de kerk heeft gelapt. Daarbij is ook nog een half vat bier gedronken.

De rekening van Claes de metselaar is vijftig gulden. Die van Herman Jansen de smid voor ijzerwerk is een en twintig gulden. Aan steen is vier en twintig gulden achttien stuivers uitgegeven, later nog met tien gulden verhoogd voor andere werkzaamheden. Dan is er nog een rekening van vier en vijftig gulden, waarop een rijksdaalder korting wordt gegeven. Hermen Hingst heeft een rekening voor hout van acht gulden.

De restauratie heeft ook problemen opgeleverd. Het koor van ons Lieve Vrouwe moet met ankers worden vastgezet, omdat het afgeweken is. Hiervoor is een balk nodig. De pastoor levert hiervoor de benodigde negen voet hout. De timmerman, meester Hermen van Heumen, schat de waarde hiervan op achttien stuivers.

*Sijnde A Jan Jansen
 in sijne samt ontrec
 Jan Jacobs
 Herman Jans
 Sijnde A Tilleman Albers
 in sijne samt ontrec
 Sijnde gebell goessen
 in sijne samt ontrec
 Sijnde A Claes Vesten
 als daer inster in
 sijne samt ontrec
 Jan Jansen als kerckmester
 Wilhelm Jansen van Wassenborch
 desen van mij begerdt te hebben*

Ondertekening van de afrekening betreffende de reparatie in de kerk.

De uiteindelijke afrekening wordt als volgt gesloten:

Item desen Rekening overschrijng.

In absendt van Hermen van Beckum die freij was nar Roemondt. In Presendt van alle Schepenen ende de kerckmesters op den dach van ottober den 28 ottober 1661. So bleff in besluit van desen undtfanck ende ausgaeffe. So bleff de aussgaeff mehr als de untfanck de somma -58-4 de welcken de pastor moedt goedt gedaen worden.

Jan Tomesen, Jan Jacobs, Hermen Jans,

Tilleman Albers, Gebbel Goessen,

Claes Vesten als Kerckmester,

Jan Jansen als Kerckmester,

Wilhelm Jansen van Wassenborch,

desen van mij begerdt te hebben

Naast het tekort van 58 gulden en vier stuivers is er ook nog een bedrag van 38 gulden en tien stuivers uitgegeven. Hierdoor komt de pastoor in totaal ruim 96 gulden tekort. Of de schuld snel is afgelost mag worden betwijfeld. De financiële positie van de Mookse kerk is niet zo rooskleurig. Menigmaal beklagt de pastoor zich hierover. In 1675 is als gevolg van het doortrekken van de Fransen de pastorie met nog zeven andere gebouwen afgebrand. Daarbij is de pastoor ook nog, volgens zijn aantekeningen in de kerkrekeningen, al zijn armoedige bezittingen kwijt geraakt. Stathouder en schepenen hebben met medewerking van Zijne Keurvorstelijke Doorluchtige Raadsheer te Kleef de pastorie echter wel weer op laten timmeren. Hiervoor zijn enige bomen barmhartig ter beschikking gesteld.

Als de pastoor al op hoge leeftijd is, zijn de inkomsten van de kerk nog steeds niet verbeterd. In 1692 schrijft pastoor Fabritius daarover in de kerkrekening:

N.B. De gemeente had mij iaerlicks thoegeseijt 25 gld. welcke ick ab anno 1646 vredelick genoten, maer de heere Commissaris Botzelar ende Happe hebben mij dije niet willen laten genijten. Soo wel de gemeente gerne wil guet doen als wetende dij geringe en smalle Pastorale middelen. Want ick een man van 85 iaer, enen adiunct mot bij mij hebben, als niet machtigh om alle Pastorale dinsten en lasten te bedijnen, effen well behoer van Pastorale middele niet te leve, dat schraal en mager bijkomt, bidde dan dat ick dije 25 gld moge genijten, want die hoghe heere konne well ordelen, dat ick van de inkompsie niet leven en kan.

Noten:

- ¹⁾ Rijksarchief in Limburg, Maastricht, Parochie Mook, kerkrekening anno 1661.
- ²⁾ Jenever.
- ³⁾ Tijdelijke ondersteuningsconstructie voor het metselen van bogen en gewelven.
- ⁴⁾ Onduidelijk is, wat hiermede bedoeld wordt. Mogelijk een takelopstelling.
- ⁵⁾ Ladders.

Onthullende Monumentendag

Op de Open Monumentendag van 11 september hebben enkele bijzondere evenementen plaatsgevonden. Op de eerste plaats werd de totaal gerenoveerde Mookerschans weer in gebruik genomen. Een tweede gebeurtenis was de officiële onthulling van enkele ANWB-informatieborden die het publiek moeten voorlichten over de vele bezienswaardigheden binnen de gemeente.

De directeur van de ANWB, Mr Nouwen, was speciaal naar Mook gekomen om deze borden aan de gemeente over te dragen. Vooraf waren genodigden op het gemeentehuis ontvangen en werden aldaar enkele toespraken gehouden, o.a. door de burgemeester Mevrouw Botman namens de gemeente, de heer Nouwen namens de ANWB en de heer Smijers namens de VVV en De Grenssteen. Daarna werd op het Raadhuisplein het algemeen infobord onthuld en overgedragen, waarna de genodigden per paardetram, vooraf gegaan door Harmonie Erica uit Mook en het kleurrijke Sebastianusgilde uit Middelaar, vertrokken naar de Mookerschans. Hier vond de overdracht plaats van nog een info-bord van de ANWB en een uitkijktoren, die door de aannemer van het restauratiewerk werd geschonken. Het architectenbureau deed een ingelijste kleurentekening van de schans cadeau aan de gemeente.

Na het uitbrengen van een toast door de burgemeester werd het officiële gedeelte van deze dag afgesloten. De heemkundekring had weer eens een extra dimensie gegeven aan de monumentendag: het initiatief voor de borden is twee jaar geleden binnen haar gelederen ontstaan en in samenwerking met de gemeente en de VVV uitgewerkt tot hetgeen nu op diverse lokaties te zien is.

Stilstaan bij Mook

Voor de uitgave van de bundel 'Stilstaan bij Mook' waarin 12 tekeningen en verzen uit de serie 'Vers getekend' zijn opgenomen, bestaat zoveel belangstelling dat wij besloten opdracht te geven tot het drukken van een beperkte oplage. De bundels zullen waarschijnlijk eind oktober beschikbaar zijn. Intekenaren worden tijdig door ons op de hoogte gebracht.

Grenssteentjes

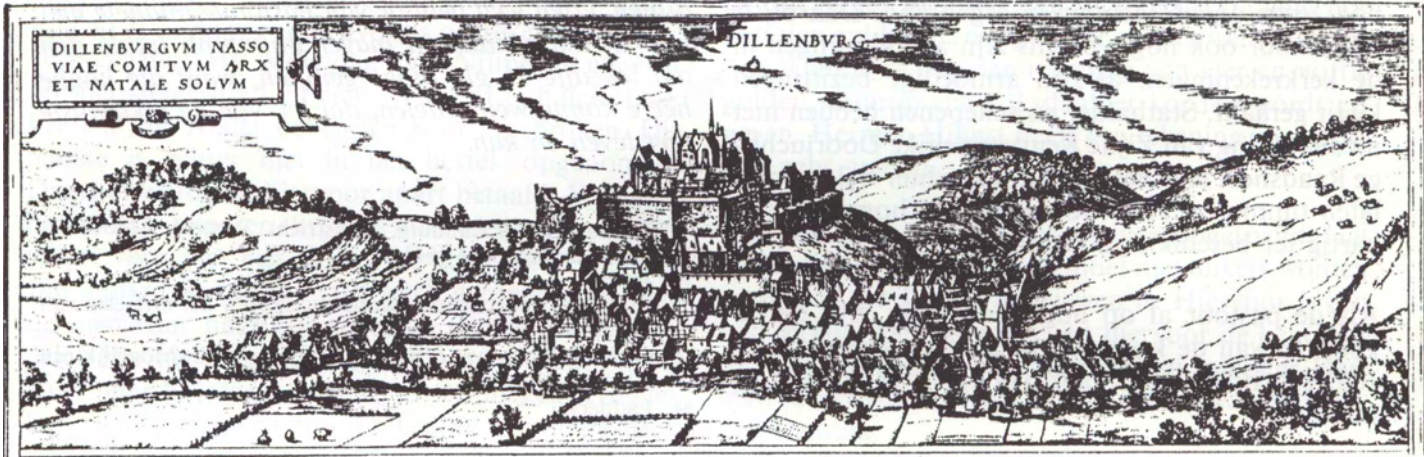
Vóór het zojuist onthulde bord poseren hier Mevrouw Botman-Laan met vlnr de heren Bindels, Smijers, Couwenberg en Nouwen.

Lezingavond over kerk van Mook

Omdat het herenkoor van de parochie Mook 250 jaar geleden werd opgericht, wordt in het weekend van 20 en 21 november extra aandacht besteed aan dit gedenkwaardig feit. Wij als heemkundekring menen ook een (grens)steentje te moeten bijdragen in de vorm van een lezingavond. De heer J. Bögels is bereid om op dinsdag 16 november dieper in te gaan op het verleden van niet alleen de oude geschiedenis van de kerk van Mook, maar ook van de vele kunstschaten die in het bezit zijn van de parochie. Zijn lezing wordt ondersteund door de presentatie van veel dia's.

Vrienden van de Grenssteen hebben natuurlijk weer gratis toegang op 16 november om acht uur in de Poort van Limburg. Van overige belangstellenden wordt een rijkslaalder entree gevraagd.

Sancho Dávila in de Nederlanden (6)

Gravure van de Dillenburg, familieslot van de Nassau's.

De grote krachtmeting

Het eerste oorlogsjaar - 1568 - raakte pas in de herfst op zijn hoogtepunt: Willem van Oranje, de grote tegenspeler van Filips II, verscheen nu eindelijk zelf op het slagveld. Jarenlang was hij de spil van het verzet der hoge edelen tegen de centralisatiepolitiek van de koning. Zijn vrienden Egmont en Hoorne hadden dat met hun leven moeten bekopen. Hij was de stimulator van de protesterende lagere adel, van wie er velen waren gevlucht, en hij was het toonbeeld van bos- en watergeuzen, die zich op Oranje beriepen bij hun plundertochten en overvallen aan de grenzen en op zee. Zelf had Willem steun gezocht bij de Duitse vorsten en met zijn broer Lodewijk ronselde hij er troepen om de Nederlanden van Alva te verlossen.

De eerste poging werd bij Dalen in de kiem gesmoord door Sancho Davila, de tweede leek bij Heiligerlee succes te hebben, maar mislukte geheel bij Jemmingen. Toch gaf Oranje niet op. Hoe kon hij ook?

Vóór de onlusten begonnen, was Willem van Oranje de rijkste edelman van de Nederlanden. Behalve het Prinsdom Orange in Zuid Frankrijk had hij een veertigtal heerlijkheden en landgoederen in Noord en Zuid in eigendom of leen, zoals de baronie van Breda, de steden Vianden, Roosendaal, Eindhoven, Buren, Grave en het land van Cuijk. Daarvan trok hij de inkomsten, pachten en tienden. Door het vonnis van de Raad van Beroerten van 20 december 1567 raakte hij alle Nederlandse inkomsten kwijt en at genadebrood bij de familie op de Dillenburg.

Niet dat hij met zijn grote gevolg daar niet welkom was: de nieuwe graaf, zijn jongere broer Jan, maakte plaats in zijn huis. Hij ontsloeg zelfs tachtig van zijn eigen bedienden en liet anderen in het dorp sla-

pen. Hij steunde Willem uit alle macht bij het verzamelen van gelden voor de nodige troepenwerving: de broers verkochten of verpandden sieraden, meubilair, gobelins en kunstwerken. Zelfs werden stukken land in het Nassause aan bevriende vorsten in pand gegeven voor grotere leningen. Later heeft Jan voor 350.000 goudgulden schuldbrieven met de Staten Generaal van de Republiek verrekend...

Over die activiteiten van Oranje bereikten de alarmerende berichten Alva, die in Groningen nog bezig was. Daarom haastte hij zich weer naar het zuiden: daar zou de beslissing vallen. Alva had een spion in Dillenburg, die meldde wat er zich rondom de hoge burcht afspeelde. Artillerie werd aangevoerd, in het dorp werden grote vaandels genaaid voor zestig vendels (dat is voor 20.000 man) in de drie kleuren oranje, wit en blauw, en kleine vaantjes voor de ruitery.

Soldaten waren in die zomer van 1568 volop te krijgen. Er was juist weer eens vrede gesloten in de Franse burgeroorlog en duizenden Duitse huursoldaten waren werkloos. Ook tal van Hugenoten lieten zich graag aanmonsteren. Voor Alva was dat veel moeilijker. Hij beschikte over een mobiel leger van niet meer dan 12 tot 14.000 man en 5000 ruiters, waarvan velen Duitsers. Daarnaast had hij in havensteden en grensplaatsen garnizoenen voor de dreiging van de geuzen. De tijd was te kort voor nieuwe werving en Alva vertrouwde de koning toe, dat hij verschillende Duitse afdelingen niet kon vertrouwen. "Zij hebben al gezegd, dat ze niet meer zullen vechten tegen hun eigen landslieden. Als het tot een treffen komt, kan ik niet vast op hen rekenen en daarom heb ik me niet ingespannen om nog meer Duitse ruiters te ronselen."

Gelukkig had Alva toen geen geldproblemen. Filips voelde zich door de opstand van Oranje zo gekwetst, dat hij er alles voor over had om zijn gezag te herstellen. Hij zond Alva voldoende geld om de soldij regelmatig te betalen: de beste garantie voor discipline! Daarom kon Alva hopen met zijn goed gedrild corps de overmacht van Oranje aan te kunnen.

Wel een groot probleem voor Alva was toen zijn slechte gezondheid. Dat hele najaar van 1568 werd hij gekweld door koorts en diarree en aanvallen van jicht en reumatiek. De meeste tijd bracht hij door in bed of in een draagstoel, want hij wilde zelf alles bekijken en regelen.

Tenslotte was er de onzekerheid waar de aanval zou komen. Heel de lange grens van Groningen tot Luxemburg was mogelijk. Alles overwegend dacht Alva, dat de streek tussen Luik en Maastricht het meest waarschijnlijk was: de poort naar de Brabantse steden. Zijn plan was dus om Oranje bij zijn oversteek van de Maas aan te grijpen. Daar concentreerde hij zijn troepen en stuurde Sancho Davila en nog drie kapiteins erop uit om de oever te verkennen en doorwaadbare plaatsen te beveiligen. Wegens de extreem lage waterstand in die droge zomer bleken dat er tientallen te zijn: onbegonnen werk om ze alle te bemannen. Dus moest Alva het vooral van spionnen in het vijandige kamp hebben.

De confrontatie

Oranje maakte het hem niet gemakkelijk. Hij was op 11 september de Rijn overgekomen en vestigde zijn kamp op de Gulpenerberg bij Wittem. Een verzoek aan de Prins-Bisschop van Luik, Gerard van Groesbeek, om zijn troepen vrije doortocht te geven

werd beleefd maar beslist afgewezen: als onafhankelijk Rijksvorstje weigerde hij met de opstandelingen mee te doen. Maar ook het aanbod van Alva om Luikse kastelen en steden met garnizoenen te versterken werd afgewezen, vooral door het kapittel en de Magistraat van de stad: Luik wilde neutraal gebied blijven.

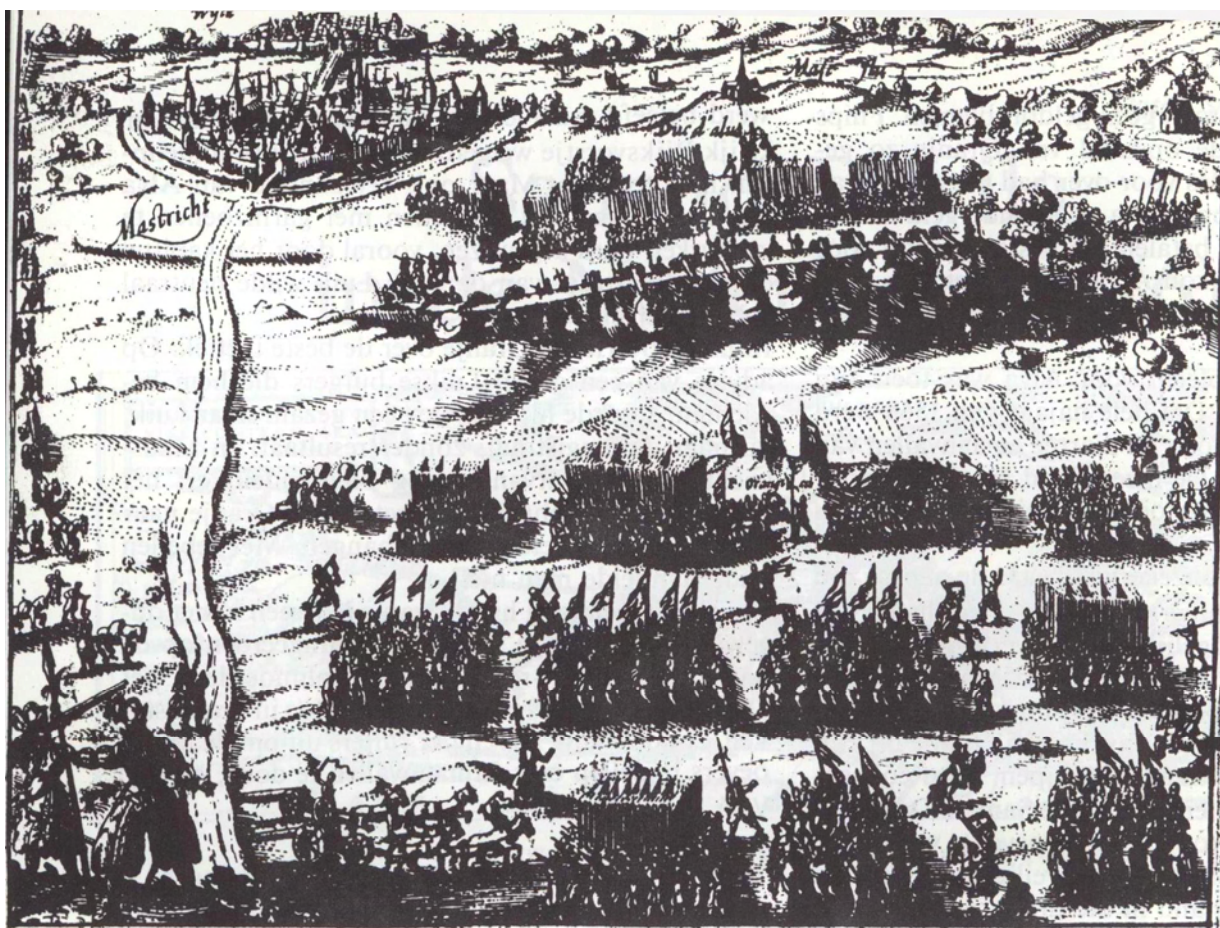
Intussen overlegde Oranje over de beste tactiek. Op advies van een groep Luikse burgers die hem bezochten, stuurde hij opnieuw een gezant naar Luik, nu naar de magistraat: zonder resultaat. In Maastricht was de ontvangst nog onvriendelijker: het stadsbestuur bracht de trompetter van Oranje naar Alva, die hem meteen liet ophangen. Met rebellen onderhandelde men niet!

Veertien dagen lang hield Oranje iedereen in het ongewisse. Terwijl zijn soldaten "fourageerden op de boer", de streek rond Heerlen plunderden, het klooster Hoogcruts en de abdij Rolduc in brand staken, zond Oranje her en der ruiters uit om de Maas-oevers te peilen en schijnaanvallen te doen, o.a. bij Visé.

Toen, op 5 oktober, was Oranje de hertog ineens te slim af: hij stuurde tegen de avond een afdeling ruitery naar het zuiden, achter Maastricht, waar Alva wachtte. Intussen marcheerde hijzelf naar het noorden, de ganse nacht bij volle maan, en bracht bij zonsopgang op de hoogte van Sittard, bij het plaatsje Stokkem, zijn hele leger ongemoeid over de rivier. Eenvoudig was dat niet, want al was het water erg ondiep, er stond een geduchte stroming en heupdiepte waadden de soldaten erdoor. Ook de kanonnen en wagens moesten er doorheen gesleurd worden.

Overtocht van de Prins over de Maas, 1568. Deze prent verheerlijkt de prestatie van de prins. In de wolken verschijnt Josua, de opvolger van Moses, die het volk van Israël het beloofde land binnenleidde. Als ridder afgebeeld suggereert hij de hulp die Santiago aan de Spanjaarden heette te brengen bij hun strijd tegen de Moren. Naast hem de christelijke deugden: geloof, hoop en liefde en het geduld. Bij de prins zelf staat als motto: Prudentia - voorzichtigheid. De afbeelding van Alva in zijn vesting vlak bij de oversteek is niet erg historisch. Deze ontmoeting vond enkele dagen later plaats.

Meer conform aan de feiten is deze prent van Frans Hogenberg. Op de achtergrond de Maas met Maastricht. Ervoor het leger van Alva in slagorde gereed en het Oranjeleger op de voorgrond.

*Auracius Princeps magnis legionibus iussat,
At paribus negat ALBANUS concurrere signis,*

De Prins van Oranje met zijn groot legioen wilde wel vechten, maar Alva met evenveel troepen niet.

Het lukte wonderwel. "Mit Gottes hilfe" zoals Oranje dezelfde avond aan zijn familie schreef: "wir müssen bekennen, dass der Allmechtige Ewige Gott, durch Verleihung guten Wetters, Verhinderung allerley feyndliche anschlege, uns Veterlich und waerlich behutt hatt"

Deze oversteek dwong alom bewondering af. Zelfs Alva was verrast en vroeg, of ze vliegende ganzen waren. In het Wilhelmus, dat tijdens deze veldtocht gedicht werd, zijn aan de activiteiten van deze dagen zelfs twee coupletten gewijd:

<i>Als een prins opgheseten</i>	<i>Soo het den wille des Heeren</i>
<i>Met mijner heyres cracht,</i>	<i>Op die tijt had gheweest,</i>
<i>Vanden tyran vermeten</i>	<i>Had ick gheern willen keeren</i>
<i>Heb ick den slach verwacht.</i>	<i>Van u dit swaer tempeest;</i>
<i>Die by Maestricht begraven,</i>	<i>Maer de Heer van hier boven,</i>
<i>Bevreesde mijn ghewelt;</i>	<i>Die alle dinck regeert,</i>
<i>Mijn ruyters sachmen draven</i>	<i>Diemen altijd moet loven,</i>
<i>Seer moedich door dat velt.</i>	<i>En heeftet niet begheert.</i>

Het was echter niet de Heer, die deze slag niet begeerde, maar Alva. Hij was er zich van bewust dat zijn leger, en vooral zijn ruitery, numeriek veel kleiner was dan dat van Oranje. Bij een nederlaag nu zou hij de gehele Nederlanden kunnen verliezen. Hij bracht zijn troepen noordelijk van Maastricht naar de route, die Oranje moest volgen om in Brabant te komen. Toen hij hoorde dat Oranje in aantocht was, stelde hij zijn leger op de Dousberg bij Caberg in een sterke slagorde op. Hij vormde drie carré's, voorop de Spaanse tercios en daarachter de Walen en de Duitsers. Daarvóór stonden het zwaar

*Veni sero Chumani licet si credere dicis
Ultimus ille dies ALBAE, bellique finis*

Als je mag geloven wat veel mensen dachten, zou dit de laatste dag van Alva en de oorlog zijn geweest.

geschut en de musketiers, terwijl de cavalerie wat op de achtergrond bleef met de mogelijkheid om snel overal te kunnen bijspringen. Vóór dit front had Alva greppels en verschaningen laten aanbrengen, die zijn opstelling nog geduchter maakten. De langzaam oplopende helling was voorzien van vlechtwerk van balken en kabels, waarover de paarden van de vijand moesten struikelen.

Voor Oranje was het van wezenlijk belang zo snel mogelijk slag te leveren, maar toen hij de Spaanse opstelling zag, durfde hij het hier niet aan. Vroeg in de morgen van 9 oktober kregen de twee legers elkaar duidelijk in het zicht, maar... er gebeurde niets! Er was een korte schermutseling tussen Oranjes voorhoede en een groep Spaanse ruiters, die te dichtbij kwamen. Ofschoon de Spaanse regimenten stonden te popelen om aan te vallen, weigerde Alva zijn stelling te verlaten en - na een korte aarzeling - beval Oranje zijn voorhoede om door te trekken. Als een parade op een exercitieveld trok zijn hele leger aan Alva voorbij. Een Spaanse kannonier kon de bekoring niet weerstaan en loste een salvo, waardoor twee ruiters werden gedood. Maar Alva verbood dat onmiddellijk. De aftocht ging door in de richting van Tongeren, een klein stadje van het prinsbisdom Luik, dat zijn poorten opende en Oranje van levensmiddelen voorzag. Zij werden kwalijk beloond: kerken en kloosters werden vernield en alle voorraden opgeëist. De voorname burgers werden gegijzeld en moesten losgeld betalen. Twee dagen later trok Oranje verder naar Sint Truiden.

Alva koos nu een even listige als doeltreffende tactiek. Hij wist dat Oranjes leger behalve het handgeld nog geen loon had gehad en dat de prins ook niet genoeg bezat om hun te betalen: de buit zou dat geld moeten opleveren en wel spoedig! Daarom vermeed Alva de slag tenzij hij duidelijk in het voordeel was. Hij volgde het vijandelijke leger en trok soms parallel op; belemmerde hun fouragering en ondernam telkens prikacties om hun moreel te ondermijnen.

De slag aan de Geete

Ze kwamen nu in het Brabantse, waar de voorraden op Alva's bevel hoofdzakelijk in de steden waren opgeslagen. Met Alva's leger in de rug kon Oranje geen stad veroveren of belegeren. Door list was hij het Luikse Sint Truiden nog binnengekomen: ook daar werd volop geplunderd en de prachtige abdij ging in vlammen op. Alle Brabantse steden hielden dan ook hun poorten stevig gesloten en hun muren bezet: de mare van deze roversbende was nog erger dan de vrees voor Alva. Oranje was nergens welkom als bevrijder. Van opstand tegen Spanje was nog geen sprake!

Pogingen van Oranje om het stelen en plunderen te stoppen hadden weinig succes: zijn leger begon al uiteen te vallen in onderlinge ruzies. Toen Willem dan ook hoorde, dat een grote groep van 4000 Hugenoten onder de heer van Genlis uit Frankrijk in aantocht was om hem te helpen, besloot hij hun tegemoet te trekken.

Nu was Alva bezorgd. Op slechts enkele dagmarsen van Brussel dreigde de vereniging van twee legers, waardoor hun overmacht nog groter zou worden! De rollen waren nu omgekeerd: nu wilde Alva aanvallen maar Oranje niet!

Op de avond van 19 oktober troffen de legers elkaar bij het snelstromende riviertje de Geete. Schermutselingen tussen de ruitery en schutters van beide partijen waren een inleiding tot de slag, waar de graaf van Hoochstraten bij de prins ook op aandrang. Maar Willem weigerde, omdat het vlak vóór zonsondergang was. Hij trok een halve mijl verder langs de oever. De volgende morgen hoorde Alva in alle vroegte, dat de vijand de rivier aan het oversteken was. "Wetende" schrijft Londono in zijn dagboek, "dat die passage diep en moeilijk was, zodat men hun veel schade kon toebrengen voor ze allen over waren, beval de hertog, dat de ruiters snel zouden optrekken. Men bevond, dat reeds een groot deel van hun leger op de andere oever was aangekomen. Onze mannen verdeelden zich in twee partijen en begonnen de aanval onder leiding van de zoon van Alva, don Fernando en van Sancho Davila" Het werd weer een slagpartij, die de hoofdmacht van Oranje op de andere oever niet kon verhinderen.

Wel probeerde men met geschut de Spanjaarden af te weren, maar die brachten snel hun eigen kanonnen in stelling en schoten over de strijders heen. Het

gevolg was, dat Oranje tweeduizend van zijn beste mensen verloor, waaronder zijn twee onderbevelhebbers: Louverval, die gevangen genomen werd en Hoochstraten, die gewond werd en kort daarna stierf.

Antoine de Lalaing (1530-1568), graaf van Hoochstraten, was een Zuidnederlandse edelman. Bevriend met Willem van Oranje sloot hij zich al in 1556 bij de oppositie aan. Bij de nadering van Alva week hij uit en hielp Oranje met het werven en leiden van troepen. Wel bleef hij zelf katholiek. Zijn dood maakte op de Spaanse schrijvers diepe indruk. Zie hier het verhaal van G.M. Davila, de biograaf van Sancho: "Hij lag in zijn tent en vroeg om een priester om te kunnen biechten. Oranje wilde hem dat beletten, zeggend dat zijn biecht veel ergernis zou geven onder de troepen. Maar de graaf antwoordde: Voor uw vriendschap heb ik mijn eer en mijn goederen al geofferd, ik wil niet ook nog mijn ziel en zaligheid verliezen, als ik sterf. En hij liet zijn dienaren en vrienden komen en spoorde hen aan, zich met God en de koning te verzoenen en met Oranje te breken. Deze was daar zo verbolgen over, dat hij zijn dood niet betreunde."

De slag aan de Geete was voor Oranje een ramp, die niet werd goedgeemaakt door de hulp van de Fransen, hoe enthousiast die ook werden verwelkomd. "Er werden veel schoten gelost in het kamp van de Prins uit blijdschap om hunne aankomst" noteerde Londono. Deze hulptroepen waren eerder berooide vluchtelingen, slecht bewapend en met een massa vrouwen en kinderen onderweg: nog méér monden om te vullen. Het leger van Oranje kreeg nauwelijks extra vechtkracht, maar wel meer honger en gebrek. Deze calvinisten waren nog feller gebeten op de kerken en kloosters dan de lutherse Duitsers. Genlis was een grotere schurk dan Lumey, die in het leger van Oranje de aanvoerder der plunders was. Bovendien werd hun ellende nog vergroot door de nu aanhoudende regen, slijkerige wegen en koude nachten.

Het trieste einde

De doortocht naar Brussel of Leuven was afgesneden door Alva, die bij de abdij Park, vóór Leuven, op hen wachtte. Na lang beraad besloten Oranje en Genlis zich nog voor de winter meester te maken van de stad Luik: gelegen buiten het gebied van de koning en niet voorzien van een garnizoen. Bovendien wist Oranje, dat hij een grote aanhang had onder de burgers en hij hoopte, door list en hulp erin te komen. Aan de muitende soldaten werd beloofd dat zij de vele kerken, kloosters en het bisschoppelijk paleis zouden mogen plunderen. Nu vroeg de bisschop, Gerard van Groesbeek, wél hulp aan Alva; het liefst had hij Walen. Alva voldeed eraan en stuurde Mondragon met Waalse haakbussers naar Huy, dat een brug over de Maas had, en vandaar naar Luik.

De slag aan de Geete. Een zeer zeldzame prent die is opgenomen in één druk van F. Strada: De bello Belgico, Frankfurt 1651. De foto is opgenomen in de Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage. De Geete (B) loopt diagonaal over de prent. Rechts ervan staat het leger van Alva in slagorde achter zijn aanvoerder (K en N). De Spaanse ruitserij en schutters (F) vallen de achterhoede van de vijand aan, die probeert de troepen te beschermen, welke nog aan het oversteken zijn om zich bij Oranje (C) te voegen.

Het was maar net op tijd. De troepen van Oranje naderden de stad. Omdat Willem niet over voldoende geschut beschikte, vroeg hij driemaal aan de magistraat om toelating of doortocht; eerst met schone beloften, later met bedreigingen, maar hij kreeg telkens een weigering. Ook was de Maas, door de voortdurende regens zó gezwollen, dat ze nergens meer doorwaadbaar was zoals een maand tevoren. De soldaten van Oranje plunderden de buitenwijken en de omgeving, maar op de komst van Alva dropen ze af. Weer stond het Spaanse leger in slagorde klaar, maar opnieuw trok Oranje voorbij met Alva op zijn hielen: terug naar het zuid-westen, richting Frankrijk.

Nu was het helemaal een ongeregeld zootje geworden: muitend en plunderend wat ze konden. Alva's voorhoede bestookte hen voortdurend langs de hele route, om het provianderen onmogelijk te maken. De boeren in deze grensstreek, die al zoveel oorlogen hadden gezien, werkten dapper mee: alle achterblijvers en verspreide groepjes werden doodgeknuppeld.

In de buurt van Binche bij Charlerois vond een laatste groter gevecht plaats tussen het getergde Oranjeleger en de Spaanse ruitserij. Daarbij werd hun aanvoerder Sancho Davila ernstig gewond door een steek met een hellebaard in zijn dij. Hij was daarmee uitgeschakeld, maar trof het toch beter dan zijn opvolger Ruy Lopez de Avalos die de volgende dag, bij een soortgelijk treffen, gedood werd. Strada vermeldt het als volgt: "Soo ist geschiedt, dat hy

(Oranje) in eene meer als ghewoonlicke schermutselinghe Sanctius de Avila met Caesar Davalos seer swaerlycken ghequetst hebbende, sijne voorgaende nederlaghe eenigsins vergolden heeft".

Drie dagen later, op 17 november, bereikte men de Franse grens bij Chateau Cambrésis. Hier hield Alva halt, al had de Franse koning hem gemachtigd zijn vijanden verder te volgen. Het was niet meer nodig: Oranje was volkomen uitgespeeld. Door het Franse leger werd hij gedwongen tot een roemloze aftocht door Champagne en Lotharingen terug naar Straatsburg, waar hij, ziek en berooid, zijn leger ontbond. Als een dood man, gehoond en verwent, keerde hij terug naar Dillenburg, achtervolgd door zijn schuldeisers. De hele veldtocht was een complete mislukking geweest.

Alva had duidelijk gezegevierd, zonder veldslag en zonder verliezen, zoals hij voldaan aan de koning schreef. Daarmee verdedigde hij zich tegen de kritiek, die ook aan het hof was geleverd op zijn passieve oorlogsvoering. Het was de beste methode gebleken: nergens had zich enige opstand voorgedaan. De oorlog was afgelopen, meende hij.

Voorname bronnen voor dit artikel:

- De kronieken van Cornejo, Londono, Mendoza, Trillo en Ulloa.
- De biografieën van Sancho door G.M. Davila en Miraflores.
- J.L. Meulleners, pastoor van Mook: Legertochten tussen Maastricht en Mook, Maastricht 1889.
- C. Maltby: Alba, London 1983.
- C. Wedgwood: Willem de Zwijger, 1944.

Preken is zilver, zingen is goud

250 Jaar Broederschap van de Sangers in de Kerck tot Moock

Het zal op 21 november 1993 precies 250 jaar geleden zijn dat in de St. Caeciliavergadering van het jaar 1743 het "Broederschap van de Sangers in de Kerck tot Moock" werd opgericht door Pastoor Theodorus Coppens "met de Samentlijke Broederen tot Godts Eer en Glorie en tot Stigtinge van de Gemeente".

Zo staat het stijlvol gekalligrafeerd op de titelpagina van het oprichtingsboek uit 1743, dat voor het nageslacht bewaard is gebleven.

Met de beste bedoelingen was het Broederschap van start gegaan, maar niemand kon toen voorzien dat een veertig jaar later de animo danig zou afnemen. Want enkele pagina's verder in het boek lezen wij het volgende: "Het Zangers Broederschap ingestelt Ao 1743, nu eenige jaaren verslapt zijnde, is wederom vernieuwt en hersteld op den vorigen voet, Ao 1788, gelijk wij onderschreeve hetzelfde heden vernieuwen en herstellen onder de volgende regels en wetten". Er worden dan enkele wijzingen in de oprichtingsakte aangebracht, zoals het completeren

van de te betalen boete bij enig verzuim van de Broeders: "De gestelde boete word aangenomen; daarbij word nog gevoegt !4 Stuiver tot boete voor die des namiddags zig van de Vesper of Loff absenteeren".

Op een ander punt worden de regels versoepeld. In de oorspronkelijke akte wordt in verband met de jaarlijkse Caeciliaviering gesteld dat "Eer dat de Broederen meer als een Vaan Bier of Moll mogen drinken, moeten eerst alle Verschillen afgedaan worden die in dat Jaar voorgevallen zijn, en mogen naa Kloeken thien uijeren niet meer drincken, maar op een ander tijdt en gelegenheijt". In 1788, 45 jaar later dus, "word de üür van te eindigen en te vertrecken gestelt op elf uure", een hele verbetering dus. In een ander citaat wordt een hemelse beloning in het vooruitzicht gesteld voor de belangeloze inzet van de "Zamentlijke Zangers, waarvoor Zij tot loon zullen hebben, zoo het met Stigting, eerbied en goede intentie geschied, dit geluk, dat Zij het hemelsch Musicq in alle Eewigheid zullen aanhooren".

De Sangers van het Broederschap rond 1927. Vooraan zitten J. Cleve, H. Thissen en J. Hendriks. Daarachter staan M. van Duijnhoven, Herman Thissen, W. Thissen, J. van de Logt en A. Vijlen. De heer Hendriks was organist en tevens koster. Foto uit 'Mook en Middelaar in Oude Ansichten' van F. van Kuppeveld.

Jarenlang worden de notulen keurig bijgehouden. Ook in 1788 "hebben de zamentlijke broeders van het Zangersgilde hunne recreatie gehouden ten huise van den Heer Pastoor, op Ste Caecilia-avond, alwaar ook eenige dagen er naar de boeten zijn verteert: dit alles is geschied met Rust, Vrede en Vergevoegen van alle".

Het jaar 1794 wordt overgeslagen "wegens den oorlog", evenals de jaren 1830 en 1831. De laatste aantekeningen in dit boek dateren van 1838.

De Sangers echter blijven zingen, van tijd tot tijd plaatsmakend voor jongeren. Zodoende komen ze ook in 1993 nog regelmatig bijeen. De Sangers worden weliswaar van tijd tot tijd vervangen, de muziek is gebleven. Er zijn nog maar weinig koren te vinden die elke week de prachtige Gregoriaanse gezangen ten gehore brengen en zodoende een extra dimensie geven aan de vieringen in de kerk. De huidige Sangers zijn verknocht aan het Gregoriaans en willen dit ook uitdragen. Onder de bezielende leiding van hun dirigent Wil Wijers repeteert het koor een avond per week, en met de jarenlange ervaring van de meeste leden - sommigen zijn al vijftig of veertig jaar lid - blijft het voor de Sangers een genoegen om samen te zingen.

Bij toeval werd tien jaar geleden ontdekt dat het Broederschap in 1743 was opgericht. Er is toen, zoals gebruikelijk, een bescheiden feestje aan gewijd op Caecilia-avond en, wakker geworden door zo'n lang verleden, werd besloten om nieuwe leden te werven: zeven nieuwe Sangers werden aan het Broederschap toegevoegd.

Er is in die afgelopen 250 jaren veel lof en leed bezongen en er waren ook veel vieringen waaraan alleen de ouderen onder ons nog herinneringen hebben: het lof, de vespers, de kruisweg, de processies. Het is allemaal minder geworden, maar het koor is gebleven, mét de Latijnse gezangen.

Er valt weinig te vertellen over die 250 jaren: niemand heeft voor ons iets opgeschreven. De enige wetenschap dateert van de laatste vijftig jaren en wordt ons toebedeeld door de huidige Sangers van dit Broederschap, een hechte club van mannen die weten waarvoor ze staan. Eén ding staat bij hen altijd voorop: 'we moeten het samen doen'. Tussen de Sangers bestaat een hechte vriendenband. Het repeteren en keeltje smeren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, en zeker zal de jaarlijkse Caecilia-avond als een niet weg te denken traditie gehandhaafd blijven. Als je de Sangers mag geloven is dat een hoogtepunt waar je een heel jaar naar toe geleefd hebt. Zo nu en dan een gezamenlijk uitstapje is mooi meegenomen, en niet te vergeten de kooravonden. Genoeg gelegenheid om de onderlinge band te verstevigen.

Uitstapjes met het koor, al dan niet met je partner. Mooie herinneringen. Ze gingen naar Amsterdam of naar Königswinter of naar Monnikendam, het maakte niet uit waarheen. Hoofdzaak was het sa-

Een dagje uit naar Rotterdam in 1963. Pastoor Thijssen met Jan Poelen bij de rondvaartboot van Spido.

men beleven. Theo Linders vertelt dat hij in de beginjaren vijftig nog geen verkering had en toen zijn moeder meegenomen heeft. Wie de reizen betaalde is niet helemaal duidelijk: een deel uit eigen middelen en een deel uit de kerkpot?

Met dirigent Frans Poels zijn de Sangers naar Volendam geweest, en hun laatste reis was de kerkenocht, met eigen auto's heel Limburg door, tot en met de Pietersberg in Maastricht. "Onze vrouwen hebben een heel nauwe relatie met het koor, en heel vaak moeten ze rekening houden met onze repetities en diensten. Ze krijgen er niets voor, en wij ook niet".

Jan Derks weet met genoeg de kooravonden te memoreren die vaak binnen het dekenaat plaats vonden. Elke parochie kwam een keer aan de beurt en vaak werd er gezamenlijk gezongen, met één vaste dirigent, de heer Denissen, directeur van de Genepse Muziekschool. Maar zo'n kooravond kreeg ook wel eens een behoorlijke uitloper, of een onbehoorlijke tot diep in de nacht. Zelfs Corona is eens bezocht, maar dat moesten we maar niet opschrijven. De dirigenten Poels en Steentjes waren ook graag van de partij. Pastoor Thijssen had zo zijn eigen mening over de Sangers: "de duivel komt via het kerkkoor bij de gelovigen".

Uitstapjes met een heel andere strekking waren de jaarlijkse processies naar Katwijk. Vanuit Mook werd onze 'Maria, Sterre der Zee' altijd meegedragen door bruidjes, meisjes van onbesproken gedrag.

Langs de route was alles versierd, met vlaggen, papieren roosjes en palmtakken. Het pontje moest vaak twee of drie keer varen om de hele optocht over te zetten, en als het een beetje ruw weer was moesten de gelovigen uit volle borst zingen: 'O Sterre der Zee'. Een stukje waarborg voor 'niet zinken' werd zodoende in het vooruitzicht gesteld. Ook de veerbaas leverde zijn bijdrage aan de overtocht, want de deelnemers hoefden maar een dubbeltje te betalen in plaats van de gebruikelijke vijftien cent. En na afloop van de plechtigheden ging de pastoor even mee naar Café van Kempen, "er ene vatten", samen met zijn collega van Katwijk.

Met de sacramentsprocessie werd het baldakijn door vier mannen gedragen. Toen in de oorlogsjaren het musiceren in het openbaar verboden was, heeft Toon Derks een keer de processie muzikaal begeleid met zijn mondharmonica. Na de oorlog is het verschijnsel processie langzaam naar de achtergrond verdreven, maar Pastoor van Dijk heeft de traditie weer voor een deel hersteld.

Maar nu zijn we afgedwaald en lopen we ongemerkt mee in de processie.

Terug naar het Broederschap van de Sangers, die eigenlijk jarenlang alleen maar kon terugvallen op de kleine zelfstandigen als het om doordeweekse rouw- en trouwdiensten ging. Peter Gommans en Jan Minten hadden een café, Niek van den Boogaard een autohandel, Toon Klaassen een boerderij, Theo Linders een kantoor en Jan Derks een bouwbedrijf. De Sanger in loondienst kon moeilijk een hele dag vrij vragen. Geleidelijk aan werd het steeds moeilijker om het koor te 'bemannen' en is het dameskoor in het leven geroepen: Con Amore!

Het Gregoriaans klinkt de Sangers als muziek in de oren. Trots wordt nog eens herhaald dat er in de verre omgeving geen koor te vinden is dat elke zondag Gregoriaans zingt. De Sangers treden daarom vaak elders op, tot zelfs in Duitsland. "Het Gregoriaans heeft ietst aparts, we hebben alleen maar mollen", doceert Theo Linders. Hij is vijftig jaar lid van de

Uitstapje naar Brabant: vlnr Tien en Miet Poelen, Jos en Nel van Resteren, achter haar Frans Poelen, dan Pastoor Thijssen, Martien Nicolassen en Mientje Derks.

Broederschap en kan het dus weten. "Die mollen komen niet zo vaak voor, maar als ze er zijn dan moet je ze ook zingen. Doe je het niet dan klinkt dat heel vreemd. Hij kan twee keer in eenzelfde lettergreep voorkomen, maar hij staat maar één keer aangegeven". Theo vindt het een wonder dat het Gregoriaans nog steeds heeft standgehouden. "Gregoriaans staat op de hoogste ladder van de klassieke muziek", gaat hij verder: "meerstemmige kerkgezangen zijn aardige meezingers, en de Nederlandse volksgezangen zijn eigenlijk smartlappen, hortend en stotend. Goede muziek brengen is eigenlijk dubbel bidden", of zoals het al eeuwen gezegd wordt in het Latijn: Qui bene cantat, bis orat.

Nog een Sanger met een halve eeuw ervaring laten we even aan het woord: Toon Derks. "Het Gregoriaans is afgestemd op de gemiddelde mannenstem, het luistert heel nauw. De hoogste en de laagste toon kan door iedereen gemakkelijk 'gepakt' worden. Zonder orgelbegeleiding is het zingen bijna onmogelijk; binnen de kortste keren zit je een halve toon te laag. Met alle andere muziek kun je dat nog riskeren, maar niet met het Gregoriaans. Dat weten ook de dirigenten zoals Wil Wijers en Leo de Bont". Alweer een lofzang op het Gregoriaans. De preek van meneer pastoor zinkt erbij in het niet. Het preken wordt zilver, het zingen goud.

Na de oorlog heeft het patronaat nog een jaar dienst gedaan als noodkerk. Toon Derks heeft daar zijn eerste meerstemmige mis gezongen toen Peter Gommans in het huwelijk trad. Peter is vanaf de Plasmolen in Mook komen wonen en werd voorzanger bij het koor. Hij had een Gregoriaans zangboek dat vol granaatscherven zat, een uniek exemplaar. In de Schans werd in die tijd ook vaak het Caeciliafeest gehouden, evenals bij Minten, bij Hendriks, bij de Poort en bij 't Zwaantje. Een goed gebruik was altijd een aantal meters worst en iets tegen de dorst, maar bij Peter werd er een compleet diner van gemaakt. Bij het worst eten kwamen Toon Klaassen en Jan Slingerland doorgaans als overwinnaar uit de bus. In vroeger jaren deelden ook Jan en Herman Thissen in deze eer.

Bij 't Lieverdje in Amsterdam in 1966: Door en Toon Derks, Mientje Derks, Riet Poelen en Jan Derks. Jan Poelen was de fotograaf.

De 'jongste' Sangers anno 1993: vlnr Henk Elbers, Willie Claus, Frans Piepenbrock, Sjefvan Oudheusden, Toon Derks, Jan Derks, Tien Poelen, Jos van Kesteren, Henk Peters, Theo Linders, Pastor van Dijk, Jan Kok, Jan Poelen, Sjef Piepenbrock, Geert Eltink, Piet Meeussen, Wil Wijers.

In 1987 zijn de Sangers op bezoek geweest bij de 'bron' van het Gregoriaans: de monniken van de Abbaye Saint Pierre in Solesmes. In de bibliotheek van dit klooster bevinden zich heel oude documenten met de oude schrijfwijze van de muziek, prachtig om te zien en heel indrukwekkend.

Veel jongelui hebben vroeger op de lagere school de eerste muziek-begrippen aangeleerd gekregen van Jan Beuming. Ook de zogenoemde achtste mis en de vaste gezangen werden erin gepompt. De 'jongere' generatie Sangers weet zich maar al te goed te herinneren dat Jan Beuming op een feestavond tegen Tien Poelen zei: "Jullie zouden hele goeie zijn voor bij het koor". "Accoord," zei Tien, "maar dan moet je er zelf ook bij gaan". Het koor was op één slag zes Sangers rijker geworden: Jan Beuming, Karel Janssen, Hans Simon, Tien Poelen, Jos van Kesteren en Frans Piepenbroek. Dat was in 1956, nu 37 jaar geleden, voor velen ongeveer de helft van hun leven.

Een wonder vindt men het nog steeds dat het Gregoriaans van generatie op generatie is doorgegeven, ondanks de beperkte mogelijkheden. Met de huidige communicatiemiddelen zou het veel gemakkelijker geweest zijn.

Dirigent en zangers hadden het niet altijd even gemakkelijk met de pastoors. Er zaten wel eens dominante figuren tussen met wie niet te praten viel. Zo herinnert Jos van Kesteren zich uit zijn jeugdjaren

dat Pastoor Slijpen het tijdens de mis niet eens was met de dirigent. De pastoor stond heftig met zijn hoofd te schudden en zette toen met stemverheffing, midden in het meerstemmig gezang, het 'Dominus vobiscum' in. Mook heeft nog heel vaak over dit voorval gesproken.

Wie waren de dirigenten in al die jaren? Er vallen namen, maar een chronologische volgorde blijkt moeilijk te formuleren. Vijftig jaar geleden was Jan van de Logt de dirigent en naar het schijnt heeft hij bijna twintig jaar volgemaakt. Hij werd opgevolgd door Albert van Hezewijk, die naast voorzanger ook nog organist was. Wie kwam na hem? Was het Wiel de Koster, Meester Steentjes, Jan Beuming, Pater Lucas, Pastoor Spee?

In latere jaren ontmoeten we Frans Poels, een veelzijdig musicus, die door een ongeval op 10 mei 1969 kwam te overlijden. Hij was organist en dirigent van drie koren: het dames- en het herenkoror en het koor der jongeren. "Frans Poels heeft ons verlaten", schreef Pastoor Thijssen, "en dit is het enige verdriet dat hij ons ooit heeft aangedaan".

Spoedig werd een goede opvolger gevonden in Leo de Bont, ook een musicus in hart en nieren. Het dirigeerstokje kwam in 1978 in handen van de zeer verdienstelijke Wil Wijers, de huidige dirigent. Daarnaast heeft Elske Renooij jarenlang vooral de rouw- en trouwdiensten begeleid en was Martien Meijer de vaste organist op speciale feestdagen.

Hoe dan ook, velen hebben in die 250 jaren de geloofsgemeenschap enorme diensten bewezen en getoond dat ze gezamenlijk ergens voor staan. Ze vinden het nog steeds een voorrecht om voor anderen te mogen zingen en hun geloof op deze wijze uit te dragen aan de gelovigen in de kerk en daarbuiten. In die zin willen ze als Broederschap van de Sangers het Gregoriaans blijven zingen om zo deze mooie muziek niet verloren te laten gaan.

In het weekend van 20 en 21 november zullen zij op gepaste wijze hun jubileum vieren. Er zijn enkele jubilarissen in hun midden: Theo Linders en Toon Derks zijn er vijftig jaar bij betrokken, Jan Poelen en Jan Derks veertig jaren, en Henk Eibers en Geert Eltink mogen trots zijn op een kwart eeuw meezingen in dit illustere gezelschap. Bis orant: zij bidden voor twee.

Zoals verwacht kon worden zorgde Marijke van den Boogaard voor een poëtische bijdrage, toen het koor plotsklaps werd uitgebreid met zes zangers. Ze droeg dit vers voor op een feestavond in 1957 op de wijze van: twee kleine Italianen

*Zes mooie Mookse mannen,
die zaten eens in 't café
op ene zomeravond
en kregen 'n goed idee.
Ze werden met z'n allen
lid van dit Mookse koor.*

*Ja, die zes mooie Mookse mannen
zochten 't samen hogerop:
Jos, Tien, Frans, Hans en Jan Beuming
en Karel Jansen ging voorop.*

*Zes mooie Mookse mannen
vertelden dit aan hun vrouw
en toen deze dit hoorden,
toen vielen ze bijna flauw.
En ook de Mookse burgers
die zeiden: 't is bluf*

*van die zes mooie Mookse mannen:
ze zeggen 't toch maar voor de lol,
maar Jos, Tien, Frans, Hans en Jan Beuming
en zelfs Karel hielden vol.*

*Zes mooie Mookse mannen,
waar men 't echt niet had verwacht,
gaan braaf ter repetitie
des donderdags om kwart voor acht.
En zondags in de hoogmis
dan galmen ze mee:*

*die zes mooie Mookse mannen
zingen nu het hoogste lied:
Jos, Tien, Frans, Hans en Jan Beuming,
en vergeet Karel Jansen niet.*

*Zes mooie Mookse mannen,
die zijn er vandaag ook bij,
met hun zes mooie vrouwen
gezellig al aan hun zij.
Het koor van Mook lijkt nu wel
'n Don Kozakkenkoor,
dank zij die mooie Mookse mannen.
Tjonge, wat zijn ze muzikaal;
laat ons daarom nog eens zingen:
lang zullen ze leven allemaal.*

Wil Wijers

organist/dirigent

Broederschap van de Sangers

Het Gregoriaans

Ontstaan en ontwikkeling

"Onder Gregoriaanse zang of kortweg 'Gregoriaans' verstaan wij de eenstemmige, diatonische en vrijritmische zangmuziek, in hoofdzaak ontstaan in de 4e - 6e eeuw na Christus, door Paus Gregorius I definitief geregeld, welke als de officiële zang bij de eredienst der Latijnse kerk gebruikt wordt."

(citaat uit 'Gregoriaans' handboek voor kerkzangers, koorleiders en organisten, door Fr. Eliseus Bruning o.f.m.)

Maar waar kwam die christelijke kerkmuziek vandaan? De muziekwetenschap zal daar nooit een volledig antwoord op kunnen geven, omdat er uit die eerste 1000 jaar Christendom maar bedroevend weinig handschriftmateriaal bewaard is gebleven.

Toch kan men duidelijk een aantal lijnen zien waarlangs de christelijke kerkmuziek zich heeft ontwikkeld.

De eerste Christenen zetten zich sterk af tegen de hen omringende wereld. Onder degenen die het nieuwe geloof omhelsden waren zeker in de eerste twee eeuwen veel Joden. Dus het was een normale zaak dat een voorzanger uit de synagoge na zijn bekering tot het nieuwe geloof zijn oude vak in de kerk voortzette. Zo werden de oude Joodse tradities bewaard in de christelijke eredienst. De psalmen kregen een belangrijke plaats in de eredienst. Een ander Joods element is de afwisseling tussen koor en solist: het responsoriaal zingen.

De eredienst was lang niet overal hetzelfde. Men kende de Gallische liturgie, ontstaan en gevierd in ongeveer het huidige Frankrijk, de Oudromeinse liturgie van het Italiaans schiereiland, en de Mozarabische ritus die werd gevierd door de Christenen van het door de Moslems onder de voet gelopen Spanje.

Vanaf de 4e eeuw begint in Rome zelf - met de pas verworven algehele vrijheid (Edict van Milaan 313) - de grote ontwikkeling en ontplooiing van de Romeinse liturgie. Het Latijn is de officiële liturgie-taal der westerse kerk geworden en daarmee begint de eigenlijke groei van de Latijnse kerkzang die zich in Rome ontwikkelt tot het Gregoriaans, in Milaan tot het Ambrosiaans, in het land van de Franken tot het Gallicaans en in Spanje tot het Mozarabisch. Deze verscheidenheid was de bisschoppen van Rome een doorn in het oog. Deze bisschoppen gingen zich in de loop der jaren beschouwen als de leiders van de christenheid en hun streven was de hele Latijnse kerk één liturgie te laten vieren.

De belangrijkste hervormer was Paus Gregorius de Grote. Toen deze in 590 op de pauselijke troon kwam, was alles rijp voor een definitieve vaststelling van de liturgie. Gregorius was zelf een organisator van de eerste orde en bovenal practiserend musicus. Het is echter absoluut onwaar dat Paus Gregorius het Gregoriaans heeft gemaakt of gecomponeerd. Hij heeft de bestaande gezangen samengevat en geordend, hier en daar gesnoeid, elders wat toegevoegd.

Dit alles werd heel systematisch verwerkt tot het schitterende en onsterfelijke monument dat wij Gregoriaans noemen en dat tot op de dag van vandaag bewaard wordt en leeft in de liturgie van de katholieke kerk.

Bloeitijdperk 600 - 900

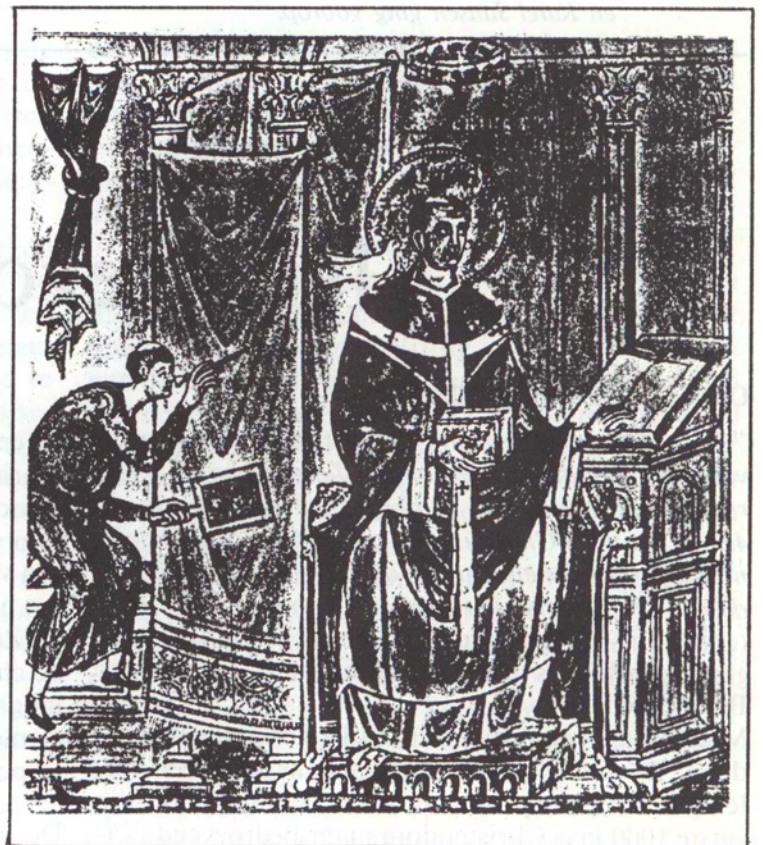
De monniken van St. Augustinus maakten de eerste grote propaganda voor het Gregoriaans. Overal waar het Evangelie gepredikt werd, zingen deed men. Zo verspreidde zich het Gregoriaans over heel West-Europa. Overal verrezen kloosterabdijen en scholen die bijdroegen aan een stormachtige ontwikkeling van het Gregoriaans. Er ontstond behoefte aan een geschreven theorie van het Gregoriaans. Er werd van alles geschreven, voornamelijk onzin, totdat in de elfde eeuw Guido van Arezzo de hele zaak grondig zuiverde.

De oude Gregorianen hadden geen echt notenschrift. Het hele repertoire werd van buiten geleerd en gezongen. Men kende wel de alfabetische notatie en het neumenschrift, maar men kon niet elke zanger een kostbaar boekwerk in handen geven. Alleen de koorleider was in het bezit daarvan.

Wat zijn neumen? Neumen zijn tekens die het aantal noten aangeven, hun onderlinge verbinding en heel dikwijls bij benadering de melodie. De neumen zijn een verdere ontwikkeling van de Romeinse accent-tekens. Volgens anderen zijn zij, meer direct, op schrift datgene wat de hand van de koorleider in de lucht aangaf.

Koning David musicerend, een afbeelding uit de elfde eeuw. Boven de tekst zijn de eerste muziekttekens, de neumen, waarneembaar.

Afbeelding van Paus Gregorius de Grote op een miniatuur van vermoedelijk 983 (uit Weltgeschichte der Musik).

De hymne 'Ut queant laxis', waarvan elk halfvers met een telkens hogere noot begint.

Het voert hier te ver om de verschillende neumenhandschriften te bespreken. Het is een ondoordringbaar woud van streepjes, punten en boogjes. Dit is het terrein voor semiologen. De neumennotatie gaf wel aan of een melodie hoger of lager ging, maar niet hoeveel hoger of lager.

De notenbalk is ontstaan uit het eeuwenlang zoeken om een Gregoriaanse melodie zo weer te geven dat de schriftelijke weergave tegelijk juist en aanschouwelijk is. Noten die even hoog gezongen werden, moesten ook op gelijke hoogte geschreven worden. Om dit zo goed mogelijk te doen begon men met één lijn, later met meerdere, totdat Guido de Arezzo dit systematisch doorvoerde. Om zijn leerlingen de verschillende intervallen beter in het geheugen te prenten gebruikte hij de melodie van de hymne 'Ut queant laxis', waarvan elk halfvers met een telkens hogere noot begint. Zo ontstond natuurlijkerwijs de reeks UT-RE-MI-FA-SOL-LA-SI.

Verval van het Gregoriaans

Met de uitvinding van het 'organum' begon de duistere en verdrietige neergang van het Gregoriaans. Het werd meerstemmig. Een orgel ondersteunde de zang met kwarten en kwinten. Gevolg was wel dat de vrije ritmiek moest worden losgelaten: alle noten moesten even lang worden en er moest zeer langzaam gezongen worden. Binnen 200 jaar was er niets meer terug te vinden van de klassieke Gregoriaanse zang.

In de loop der eeuwen nam de ontwikkeling van de meerstemmigheid toe en leed het Gregoriaans een kwijnend bestaan. De Gregoriaanse thema's werden gebruikt om er mooie muziek van te maken. Aan de bestaande gezangen werden woorden en zinnen toegevoegd met de daarbij behorende muziek. Tropen waren in. Kyrie eleison werd bijvoorbeeld: Kyrie, fons bonitatis, pater ingenite, a quo bona cuncta procedunt, eleison.

Deze muzikale ontwikkeling nam zo'n hoge vlucht dat er sprake was van waar misbruik. Het concilie van Trente (1545-1563) maakte een eind hieraan door het instellen van een algemeen verbod.

Vanaf de 14e eeuw raakte het Gregoriaans langzamerhand op de achtergrond. De Renaissance was in aantocht met haar verfijnde vorm, die meer bewondering afdwong dan het sonore Gregoriaans: de schitterende prachtwerken van de polyfonie stonden tegenover het plumpe Middeleeuwse door monniken gezongen Gregoriaans. Zo verdween deze zang, terug naar de kloosters.

Het Gregoriaans werd door Palestrina en Zoilo hervormd, verminkt en verwoest. Niets bleef er over van de eenstemmige diatonische uitgangspunten. Het Gregoriaans was een treurige dood gestorven.

Totdat... men in het begin van de 19e eeuw terugging naar de oude handschriften. Het was de Benedictijn Dom Gueranger die begreep dat een herstel van de Romeinse liturgie zonder een herstel van de aloude Gregoriaanse gezangen half werk zou blijven. De kanunnik Gontier (1802-1881) legde in zijn "Méthode raisonnée de plain-chant" de grondslag voor de latere 'Benedictijner methode', dus ook voor het standaardwerk "Les mélodies Gregorienes" van Dom Jos. Pothier.

Deze publiceerde als eerste resultaat van zijn onderzoekingen het LIBER USUALIS 1883 en in 1891 het LIBER ANTIPHONARIUS. Een andere grootheid uit de abdij van Solesmes, Dom Mocquereau, kreeg met Dom Pothier een verschil van mening over het ritme. Met behulp van diverse oude handschriften werd getracht een eensluidende interpretatie te verkrijgen over de uitvoering.

Het was inmiddels wel duidelijk dat het Gregoriaans zich weer in opgaande lijn ontwikkelde, dankzij de Monniken van Solesmes. De bekende bundels Kyriale (1905), Graduale (1907) en het Antiphonarium (1912) zijn wel de meest bekende uitgaven. Deze worden nog steeds op grote schaal gebruikt in de katholieke eredienst.

Na het Tweede Vaticaans Concilie trad er weer een lichte verslechtering op. De volkstaal werd voertaal in de kerk. Men vreesde weer voor het Gregoriaans. Maar de monniken van Solesmes gaan onverstoord door. Het onderzoeken van de oude handschriften, oorsprong van het Gregoriaans, is voor hen een zeer interessante en boeiende bezigheid. Terug naar de bron, terug naar de eenstemmigheid. Het Graduale Romanum is de opvolger geworden van het Liber Usualis en Graduale. En dit dankzij enerzijds de grondleggers van het Gregoriaans, onze voorouders van 2000jaar geleden, en anderzijds Dom Pothier en Dom Mocquereau die het Gregoriaans weer hebben doen herleven.

Soli Deo gloria.

Bronnen:

- Handboek Gregoriaans door Fr. Eliseus Bruning o.f.m.
- Encyclopedie Muziek onder Woorden.
- Weltgeschichte der Musik door Kurt Honolka.

Een naam in noten en balken

Jan van de Logt en de gevoelige snaar

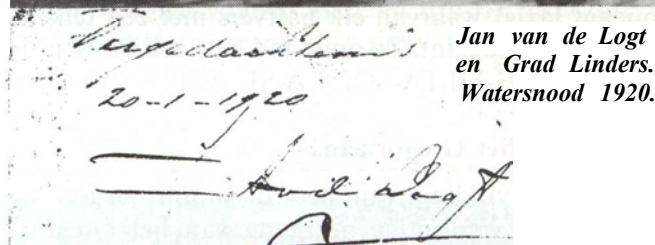
Het zal niet de eerste keer zijn dat jonge mensen elkaar door de muziek ontmoeten. Een gemengd koor kan een aanleiding zijn, of een uitvoering van de plaatselijke harmonie, of een eerste kennismaking op de dansvloer onder de meeslepende klanken van een trekharmonika. Het zijn min of meer toevallige ontmoetingen, met heel vaak een vaste verbintenis als gevolg.

Zo verging het ook de toen nog jonge Jan van de Logt, een veelzijdig musicus uit het Mookse, in de beginjaren twintig van deze eeuw. Een veelzijdig musicus, want hij bespeelde diverse instrumenten: de hobo, de trompet, de bas, de hoorn, de tuba. Vaak verzorgde hij de muziek op kermissen in de regio, maar daarnaast was hij ook een vaste invaller bij de Postharmonie in Nijmegen: hij had banden met de Post en was bovendien voor elk instrument inzetbaar.

Postbode Jan van de Logt, geboren in 1889, was eigenlijk al 'op leeftijd' toen hij zijn aanstaande schoonvader Jacob van Gemert bij de Postharmonie leerde kennen, ook een musicus in hart en nieren. Jacob bracht zelfs twee muzikanten als getuige mee, toen hij op het Raadhuis van Den Bosch op 14 februari 1899 aangifte kwam doen van de geboorte van zijn dochter Johanna Carolina. Deze dochter nu zou vele jaren later, tijdens of na een uitvoering van de Postharmonie, de gevoelige snaar raken van Jan de Logt. Jan, inmiddels 35, en de tien jaar jongere Johanna traden op 23 augustus 1924 in het huwelijk.

Wie op die mooie zomerse trouwdag het orgel bespeelde en wie het koor dirigeerde, is ons niet bekend. Jan zal waarschijnlijk met een kritisch oor hebben zitten luisteren, misschien zat hij wel te popelen om het over te nemen: hij was immers ook op het gebied van kerkmuziek een allround musicus geworden.

Jan was één van de dirigenten van het koor van de kerk van Mook, maar hoe lang weet niemand precies. Heel voorzichtig wordt een periode van bijna twintig jaar genoemd. Hoe dan ook, Jan heeft een bijzonder stempel gedrukt op de muzikale wereld binnen onze gemeente, niet alleen in de parochie van Mook, maar ook bij de fanfare St. Cecilia in Middelaar. Jan was mede daardoor een graag geziene gast in het Middelaarse, zodat de bezorging van

Jan van de Logt
en Grad Linders.
Watersnood 1920.

de post aldaar regelmatig vertraging ondervond door de vele 'koffiehuuskes', waar hij binnengehaald werd. Gezelligheid kent geen tijd.

Het pasgetrouwde paar kreeg twee kinderen: Elisabeth en Jacobus, beter bekend als Bets en Sjaak. Laatstgenoemde zal zijn naam wel te danken hebben aan grootvader Jacob van de Postharmonie. De kinderen hebben Vader in herinnering als een bijzonder goed mens, met eveneens bijzonder weinig woorden: een introvert type. Zijn taal was muziek, en de muziek was ook zijn enige uiting van gevoelens. Zelfs tijdens zijn werk, op de lange fietstochten naar Middelaar of de Jansberg, hoorde je de muzikale oefeningen van de notenverslindende dirigent, neuriënd of in een pom-pom-pom-variatie. Een avond thuis zijn was voor hem een zeldzaamheid: hij moest naar de repetities van het koor en de fanfare en daar tussendoor waren er ook vaak nog besprekingen in dit kader. Moeder was er aan gewend, ze wist niet beter. Ze was immers in die sferen opgegroeid, en die twee muzikanten in Den Bosch waren toch niet voor niets getuige geweest van haar geboorte?

Bets en Sjaak zijn geboren in de romantische woning aan de Dorpsstraat in Mook, nu bekend als het huis van Hans en Grietje in de Kerkstraat. Opoe van de Logt heeft nog heel lang bij het gezin ingewoond, totdat zij in 1936 kwam te overlijden.

Vader was toen al een druk bezet baasje en vooral op zondag door 'bezigheden buitenshuis' vaak afwezig. Hij begon de 'Dag des Heeren' in alle vroegte met zijn eerste oefeningen op het harmonium, ging dan met vrouw en kinderen naar de mis van tien uur om daar het koor te dirigeren, bezocht aansluitend het café van Wimke Thissen of Moed Minten om te biljarten, werd om klokslag een uur thuis verwacht voor een warme hap, en ging aansluitend naar het voetbalveld van Eendracht op de Bisselt, om daarna weer keurig op tijd in de kerk aanwezig te zijn voor het lof. Aan de Dag des Heeren had hij zodoende een geheel eigen betekenis toegekend, en Moeder zat thuis, berustend te wachten op haar steun en toeverlaat.

Jan was een man van weinig woorden, we zeiden het al. Maar hij straalde gezag af. Als Sjaak naar het voetballen ging kijken, hoopte hij altijd Vader te kunnen ontlopen, maar tegen het einde van de wedstrijd stond Vader ineens aan de andere kant van het veld tegenover Sjaak: een vingerwijzing was dan voldoende om ook Sjaak nog op tijd in het lof te krijgen. Bets heeft soortgelijke ervaringen in herinnering. Als zij op een kermisavond ging dansen, dan stond klokslag elf uur Vader achter in de tent en keek dan heel indringend naar zijn dochter: een overduidelijk gebaar!

Postbode van de Logt was een eenvoudig en tevrede persoon, had geen capsones, praatte heel weinig en uitte zich niet. Hij kwam koel over, maar was toch graag gezien, ook in Molenhoek en op de Bisselt. Hij was, naast het bezorgen van de post, ook

belast met het incasseren en uitbetalen van premies en verzekeringen. Een uitbetaling had nog wel eens een feestelijk tintje en werd niet zelden bekroond met een borreltje, al ging het maar om een tientje. Ook het tuinieren kon hem bekoren. Achter het huis aan de Dorpsstraat lag een grote tuin van 2500 m², die in de afgelopen jaren verkaveld is in zes bouwpercelen. De tuin had in het midden een lang pad met aan weerszijden fruitbomen en bessenstruiken. Na de oorlog is het gezin verhuisd naar de Bovensteweg.

Ook in de ogen van de kunstschilders was Jan een kleurrijk figuur. Niet voor niets heeft Jacques van Mourik de postbode in uniform op het doek vastgelegd en heeft hij uit dankbaarheid voor het poseren een extra schildering gemaakt voor Jan zelf. Het grote doek hangt in het gemeentehuis, maar Sjaak vindt dat de weergave niet zo geweldig is. De schilder heeft Vader waarschijnlijk simpeler gezien dan dat hij was.

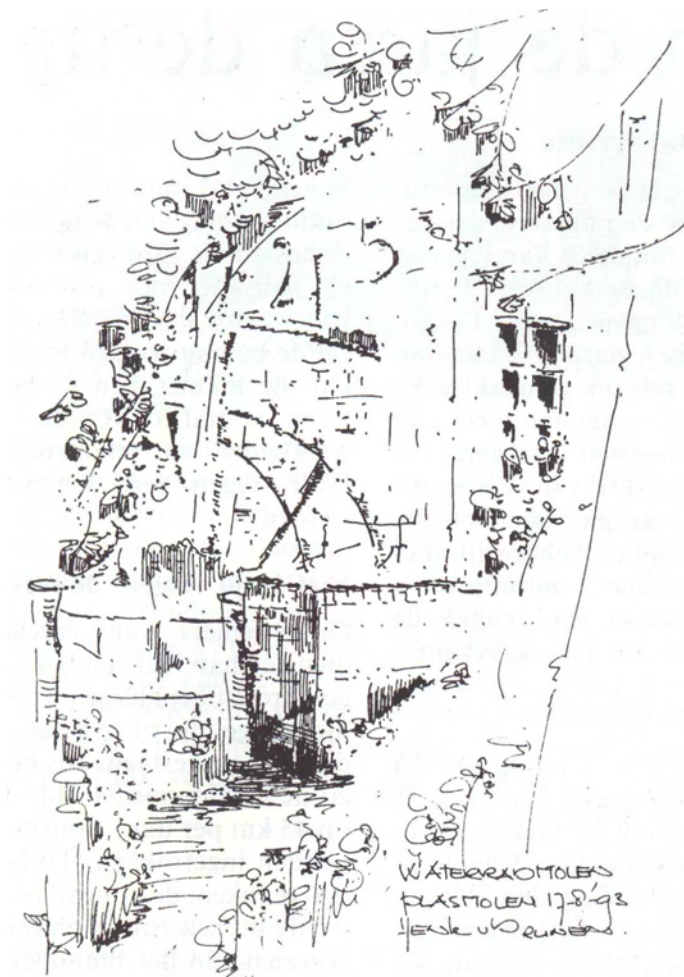
Jan van de Logt was een begaafd iemand en op vele fronten een geliefd persoon binnen de gemeenschap. Na zijn pensionering heeft hij nog twee jaar doorgewerkt en na veertig jaar trouwe dienst afscheid genomen van de Post. Hij kreeg enkele decoraties uitgereikt en ook een plaquette van de PTT. Maar vooral op muzikaal gebied heeft hij zijn sporen achtergelaten. Een ereplaats tussen alle dirigenten, organisten en Sangers heeft hij naar onze mening zeker verdiend. Niet voor niets werd hij erelid van de Broederschap en bleef hij zodoende na zijn afscheid nauw betrokken bij het wel en wee van dit illustere gezelschap.

Tweemaal Jan van de Logt, geschilderd door Jac van Mourik. Het eerste doek hangt in het gemeentehuis, het kleinere portret is in particulier bezit.

Johannes Peters VAN DE LOGHT ged ovl geh Cuijk 01.06.1738	Antonia JANS ged Beugen ovl	Andreas PETERS ged Overasselt ovl geh Heumen 27.07.1767	Joanna JANS(EN) ged ovl	Wijnandt WIJERS ged ovl Groesbeek 28.06.1826	Agnes HOPMANS ged ovl Groesbeek 11.05.1805	Jan KAAL ged Groesbeek ovl Groesbeek 15.08.1742 10.10.1804	Catharina SLUITERS (Schlötters) ged Groesbeek ovl Groesbeek 26.02.1752 01.12.1815	Wilhelmus GOOSSENS ged ovl Mook 13.06.1788	(H)Esther STRAATMANS ged ovl Mook 05.11.1768	Antonius VAN SUSTEREN ged ovl	Hermina BERENS ged ovl Boxmeer 08.09.1775	Peter VAN ARENSBERGEN ged ovl	Maria WELLENS ged ovl	Wilhelmus LAKENS ged ovl	Petronella JACOBS ged ovl Mook 04.04.1823
Geurt VAN DE LOGT ged Cuijk ovl Heumen 14.12.1811 geh Overasselt 07.12.1788	Joanna DRIESSEN ged Overasselt 30.07.1769 ovl Heumen 31.05.1816	Willem WIJERS ged Groesbeek 14.05.1789 ovl Groesbeek 10.11.1864 landslieden (1838) geh Groesbeek 23.11.1810	Catharina KAAL ged Groesbeek 07.05.1788 ovl Groesbeek 21.10.1844 tapper (1844)	Antoon GOOSSENS ged Mook 24.10.1759 ovl Mook 12.06.1826 dagloner (1826) geh Cuijk/Beers 30.10.1785	Joanna VAN SUSTEREN ged Boxmeer 05.05.1764 ovl Mook 01.02.1837	Peter VAN ARENSBERGEN ged Mook 04.12.1780 ovl Mook 24.04.1849 zadelmaker geh Mook 11.06.1805	Hendrina LA(E)KENS ged Mook 16.01.1775 ovl Mook 17.05.1859								
Gerardus VAN DE LOGT geb Heumen 08.11.1805 ovl Heumen 02.09.1858 arbeider (1858) geh Heumen 17.02.1838		Agnes WEIJERS geb Groesbeek 18.12.1811 ovl Heumen 24.04.1872 dienstmaagd (1838)		Peter GOOSSENS geb Mook 12.08.1806 ovl Mook 10.05.1865 arbeider (1865) geh Mook 23.05.1837		Maria Elisabeth VAN ARENSBERGEN geb Mook 22.04.1808 ovl Mook 28.03.1888									
Petrus VAN DE LOGT geb Heumen 19.11.1849 arbeider (1876)				huwt te Mook op 28.01.1876		Elisabeth GOOSSENS geb Mook 05.10.1849 ovl Mook 22.03.1936									
Uit dit huwelijk worden vijf kinderen geboren: 1. Petrus Gerardus op 07.04.1877 2. Gerardus Henricus op 25.07.1880				3. Elisabeth Maria op 18.10.1883 4. Antonius Johannes op 26.03.1886 5. Johannes Antonius op 11.03.1889				De jongste zoon Jan huwt op 23.08.1924 te Mook Johanna Carolina van GEMERT, geboren in Den Bosch op 14.02.1899 en overleden in Venray op 09.01.1980. Dit echtpaar krijgt twee kinderen: Elisabeth Carolina Johanna, geb Mook 24.06.1925 en Jacobus Antonius, geb Mook 31.07.1926.							

VERS GETEKEND

WATERRADMOLEN 1725

*Tussen de lelies en de lissen
duikelen twee eendjes
telkens weer diep in het Groene Water.
"Verboden te vissen" staat er.
Hamers klopten, stampers bonsden.
Hagelwit ontstond hier schrijfpapier*

*Wat bleef is een heimelijk pad
naar een gapend gat,
een stoffig berghok,
een roestend rad.
Hoor, de stilte klinkt
als een weldaad in het oor.*

Sijmen Niedorp

Steeds meer mensen gemotoriseerd

Openbaar vervoer in de jaren dertig

Overheidstoezicht en openbaar vervoer

Op 24 augustus 1926 ontvingen de gemeentebesturen in Limburg bericht van de commissaris der koningin betreffende openbare middelen van vervoer. De wet van 30 juli dat jaar - die de wet van 23 april 1880 wijzigde - was in werking getreden. De gemeentebesturen zouden moeten nagaan of in hun plaats op ongeregelde tijden gebruik gemaakt werd van motorrijtuigen die ruimte boden aan meer dan acht personen. Deze wagens moesten voortaan worden beschouwd als openbaar middel van vervoer. In het belang van de veiligheid van passagiers en het verkeer op de weg diende de politie behoorlijk toezicht te houden. Niet-goedgekeurde automobielen zouden de veiligheid in gevaar kunnen brengen, de inzittenden waren gewoonlijk ook niet verzekerd.

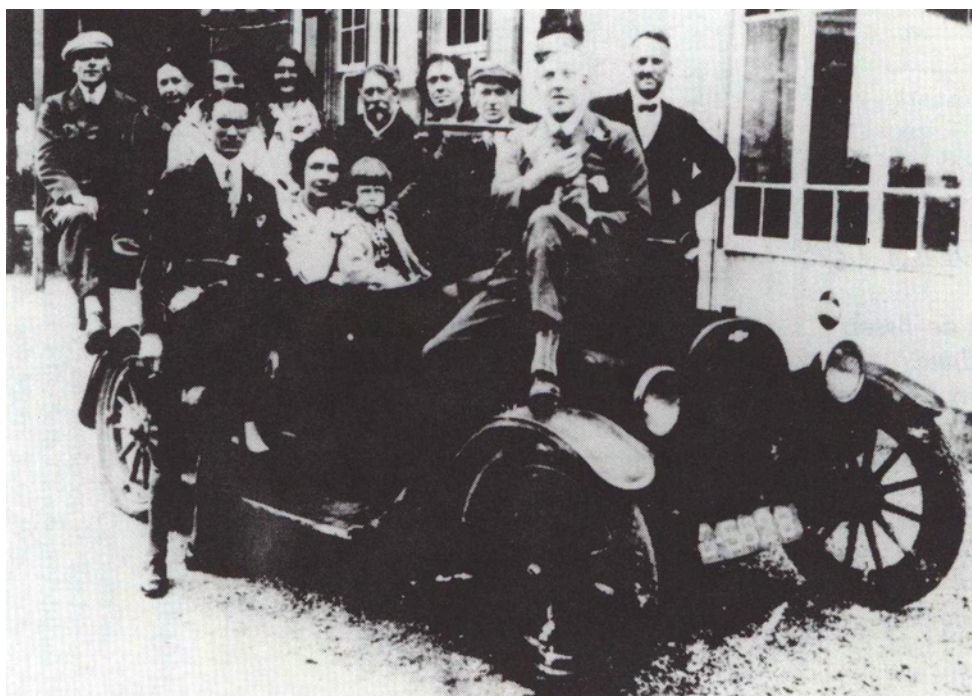
Samen een dagje uit

Steeds meer trokken de mensen er op uit op zon- en feestdagen: met hun motorvoertuigen, vrachtauto's en autobussen. Ondernemers van bestaande openbare verkeersmiddelen werden hierdoor benadeeld in toch al ongunstige tijdsomstandigheden. Als gevolg van de algemene malaise en de toenemende concurrentie verminderden de inkomsten van het autobusbedrijf der Maas-Buurtspoorwegen begin jaren dertig met ruim 5600 gulden. Gedeputeerde

Staten van Limburg zagen het belang in van de instandhouding van de lijn Nijmegen-Venlo en stelden in november 1932 een bedrag van 3000 gulden vast als subsidie voor rekening van de provincie, op voorwaarde dat de belanghebbende gemeenten eenzelfde bedrag zouden betalen. Dat werd toegezegd. Op die manier kon de vervoersdienst blijven bestaan, vooral tot voordeel van de marktbezoekers, werklieden en scholieren die, volgens directeur Wolf, tegen zeer schappelijke prijzen vervoerd werden.

Niet altijd volgens de regels

Ondernemers van erkende openbare autobusdiensten handelden nogal eens in strijd met de voorgeschreven bepalingen: ze weken af van de geldende dienstregeling, of ze lieten meer personen instappen dan was toegestaan. Als het dikwijls voorkwam dat zij de maximumsnelheid - voor tramwegen bepaald op 45 km per uur - overtraden, zou hun vergunning worden ingetrokken. Tijdens de rit was het verboden te roken: de atmosfeer in de vaak slecht geventileerde bussen zou er ondraaglijk door worden, nog afgezien van het brandgevaar. Maar het bleek dat daar niet zo streng de hand aan werd gehouden, dat zelfs de chauffeurs soms onderweg zaten te roken.

Het automobiel uit de jaren dertig: liefhebbers genoeg. In dit geval de Plasmolense kunstenaars en hun familie. We zien in het midden Jac van Mourik.

*Een Londense dubbeldekker vóór Hotel de Plasmolen in 1910. Foto uit 'Mook en Middelaar in Oude An-
sichten' van F. van Kuppeveld.*

De ongeregelde aankomst- en vertrektijden zullen gedeeltelijk te wijten zijn geweest aan de extra service, die buschauffeurs hun passagiers boden, zoals een berichtje in Maas- en Niersbode van 24 december 1932 toont: "De autobussen stoppen op verzoek (onder andere) te Gennep bij de Zandpoort en op de Markt, te Mook bij de Mortel, de kweekschool en het Katwijkse veer". In hetzelfde krantje is een bericht te lezen over de nieuwe dienstregeling van de bussen der Maas-Buurtspoorweg en de aankondiging van een feestavond in Mook verzorgd door fanfare "Erica".

Huurauto's en taxi's

Voor het in werking brengen van een autobusdienst voor rondritten diende men een vergunning aan te vragen, alsook voor de exploitatie van huurauto's en taxi's. In de jaren dertig kwamen bij de gemeente Mook & Middelaar verscheidene aanvragen voor een vergunning binnen. Met name rondritten met een autobus op het traject tussen Nijmegen en Venlo via Berg en Dal, Groesbeek, Wolfsberg, Mook, Mookerheide, Plasmolen, waren in trek.

In 1910 al kocht Alphons van der Grinten voor de gasten van zijn hotel "De Plasmolen" oude dubbeldekkers uit Londen op. Hij stichtte de "auto-omnibusdienst Nijmegen-Plasmolen-Gennep VV". In 1913 kwam de stoomtramlijn van de Maas-Buurtspoorweg Nijmegen-Venlo er voor in de plaats. Voor de tarieven en vergunningen, lonen en arbeidsvoorwaarden voor de bestuurders in verband met huurauto's en taxi's stelde de Vereniging van burgemeesters in Noord-Limburg op de vergadering van 19 augustus 1937 te Venlo een reglement op. De rijksinspecteur van het verkeer moest deze auto's elke drie maanden keuren; de kosten bedroegen maximaal tien gulden per jaar. Bestuurders van taxi's dienden naast het gewone rijbewijs een extra bekwaamheidsproef af te leggen en ze moesten voorzien zijn van een wettelijk aansprakelijkheidsverze-

kering. Dat dit niet geheel overbodig was, blijkt uit de zin dat het verbieden van alcoholhoudende dranken "iets teveel gevraagd" werd geacht.

De ondernemers stelden zelf hun tarieven vast, waaruit B & W enkele tot norm verklaarden. Exploitanten van huurauto's in Mook & Middelaar konden in 1937 voor de keuring van hun auto in eigen woonplaats terecht of in een naburige gemeente. Controle op de keuring werd gratis verricht. In verband met die keuring schreef burgemeester H. Sengers van Mook op 14 juli 1937 aan "Den Heer Ryksinspecteur van het Verkeer te Maastricht", dat in zijn gemeente iedere exploitant slechts over één huurauto beschikte. De ondernemers waren: Albert Poelen en Anton Vos in Mook en Johan van den Berg, Pieter Gommans en Peter Derks in Middelaar/Plasmolen.

Wedstrijden met motorvoertuigen

Naarmate het autoverkeer toenam groeide het aantal reglementen om de veiligheid van het verkeer te bevorderen. Met name bij de wedstrijden met motorvoertuigen die op geregelde tijden door verscheidene verenigingen georganiseerd werden, lette men goed op het naleven van de verkeersregels. Soms waren deze wedstrijden louter prestatieritten, soms hadden ze ten doel: "Rijvaardigheid, wilskracht en uithoudingsvermogen te controleren van hen, die geroepen kunnen worden om een zware taak met hun voertuig te volbrengen". Dit laatste werd gesteld door de Vrijwillige Burgerwacht te Amsterdam voor haar wedstrijd door het hele land op 22 en 23 maart 1935. Deze was dan ook vooral bedoeld voor politiepersoneel, marechaussee, militairen en de rijksveldwacht. Het Ministerie van Waterstaat bepaalde de wedstrijdregels en de betreffende burgemeesters ontvingen bericht omtrent de tijd waarop zij de 'optocht' konden verwachten. In 1935 zouden de circa vijftig deelnemers op 23 maart tussen zes uur voormiddag en twaalf uur namiddags Mook passeren.

Signalement
van den houder (de houdster).

Ouderdom	35	jaren
Lengte	1,75	Meter
Voorhoofd	hoog	
Haar	blond	
Wenkbrauwen	ikig	
Baard	—	
Knevel	—	
Oogen	bruin	
Neus	gevoon	
Mond	ikig	
Kin	ronde	
Aangezicht	ruud	
Kleur	geel	
Bijzondere teekenen	geel	

Handtekening van den houder (de houdster),
A. Poelen

De BURGEMEESTER van MOOK en MIDDELAAR
verklaart, dat *Albertus Poelen*
geboren den *2 April 1892*
Nederlander/Nederlandse is.
Afgegeven te *Mook*
den *2 Augustus 1927*

Persoonsbewijs van Bart Poelen in 1927.

Voorwaarde tot deelname was onder meer dat de voertuigen voor het eerste deel van de route de gemiddelde snelheid van 40 km per uur konden bereiken en voor het tweede deel 36 km per uur. Reklame buiten de gebruikelijke fabrieksmerken was verboden. De deelnemers kregen een kaart mee met de routebeschrijving, afstanden en tijden waarop ze de vermelde plaatsen moesten passeren. In Groningen en Zwolle zou ook 's nachts benzine verkrijgbaar zijn. Er konden strafpunten worden uitgedeeld. Als waardering voor de prestatie waren er aan het einde van de rit medailles beschikbaar. De controleurs hielden zich streng aan de regels: in 1934 bijvoorbeeld waren 33 van de 199 deelnemers er niet in geslaagd een medaille te bemachtigen.

Wie vandaag de dag aan het verkeer deelneemt, wordt geconfronteerd met een zee van voorschriften, stoplichten, verkeersborden, -pijlen, enzovoort. Vervoermiddelen maken het mogelijk om snel en gemakkelijk ergens te komen en steeds meer mensen zijn onderweg, zodat dergelijke voorschriften in het verkeer niet overbodig zijn.

Bronnen:

- Gemeentearchief Mook & Middelaar, inventarisnr.: 992 t/m 994, 996 t/m 1000, 1063, 1065.
- Afbeelding van verkeersborden van november 1936.
- F.G.M.M. van Kuppeveld, Mook en Middelaar in oude ansichten (Zaltbommel 1974²). afb. 31.

Vreemdelingen

Enkele maanden geleden was ik getuige van een historische gebeurtenis. Met de ondertekening van een contract sloot de VVV van Kranenburg zich aan bij de Streek-VVV Rijk van Nijmegen. Daarmee overschreed deze VVV als eerste in Nederland de landsgrens. Een extra cadeautje in het jaar dat de VVV honderd jaar bestaat.

Ter gelegenheid van het eeuwfeest verscheen een gedenkboek, *Nijmegen Vooruit/Honderd jaar VVV voor Nijmegen en omstreken 1893-1993*, geschreven door Frank Holthuizen. De uitgave is bescheiden van omvang, 87 pagina's, maar geeft met name in de eerste hoofdstukken een aardig beeld van het beginnend toerisme in onze omgeving.

De eerste Nederlandse VVV werd in Valkenburg opgericht. Dat gebeurde in 1885. Acht jaar later stichtte een aantal Nijmeegse notabelen de 'Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer Nijmegen Vooruit'.

Het was een logisch gevolg van de ontwikkelingen. Tussen 1825 en 1885 waren diverse gidsjes verschenen die de kwaliteiten van de oudste stad van Nederland en de regio bezongen. De historische bodem oefende een grote aantrekkingskracht uit. De reiziger kon de gidsjes verkrijgen bij uitgevers en boekhandelaren, maar van doelgerichte informatievoorziening en service was nauwelijks sprake. Aanvankelijk waren deze lokale Baedekers vooral lyrische lofzangen; later bevatten ze ook praktische informatie over betrouwbare logementen, vertrektijden van trein en tram, etc.

Het boek *Nijmegen Vooruit* schetst de beginperiode van het vreemdelingen verkeer.

Al in de achttiende eeuw had het on-Nederlandse heuvelgebied rond Nijmegen de aandacht getrokken van welgestelde westerlingen die geld en tijd hadden voor een plezierreisje.

Rijke Nijmegenaren ontvluchtten de volgepakte vestingstad. Zij kochten landerijen en stukken heide ten westen van de stad. Tussen de boerderij-tjes in de dorpen Hees, Neerbosch en Hatert verzezen hun buitenverblijven.

Aan de (zuid)oostkant van Nijmegen strekte zich op de stuwwallen woeste natuur uit, afgewisseld met dorpjes en buurtschappen als Ubbergen, Beek, Berg en Da(a)l en Groesbeek. Wandelaars meden de dichte bossen, die ze als bedreigend ervoeren. En denkbeeldig was dat niet; de bossen in de grensstreek waren in die tijd nog het domein van struikrovers.

verkeren in Plasmolen

Rond het midden van de negentiende eeuw maakte het rationalisme plaats voor een romantische levenshouding. Vrijheid, individuele ervaring en emotie, de uitgestrekte natuur, ze stonden in hoog aanzien. Het ongerepte landschap oefende een grote aantrekkingskracht uit op kunstenaars. Met hen verschenen ook de eerste pensions en hotels. Berg en Dal was daarin de koploper. Voor Groesbeek brak er een iets betere tijd aan na de aanleg van de spoorlijn Nijmegen-Kleef (1865).

De beschrijving van de gebrekkige leefomstandigheden is niet alleen van toepassing op Groesbeek maar ook op onze gemeente. "Nog tot in de tweede helft van de vorige eeuw leefde hier het gros van de bewoners in grote armoede. De schrale zandgronden boden nauwelijks mogelijkheden voor agrarische activiteiten, en deze situatie dwong de Groesbeekers ertoe naar alternatieve bestaansmiddelen te zoeken. Belangrijkste bron van inkomsten was lang het bezembinden, waarvoor op de omliggende heidegebieden takken werden gerooid. Sinds het begin van de negentiende eeuw hebben nieuwe grondbezitters in Groesbeek hun domeinen echter meer en meer afgeschermd. Dit leidde er onder meer toe dat de in hun bestaan bedreigde Groesbeekse landarbeiders, die op deze domeinen werkten, overgingen tot niet-getolereerd gedrag zoals houtdiefstal en stroperij.

Voor een vreemdeling moet deze treurnis een schitterende aanblik hebben geboden. Een wijds, sterk glooiend landschap met in de verte een pittoresk dorpje waar nog echte natuurmensen leefden in plaggenhutten. Een stadsmens kon hier heerlijk bij wegdromen. Van een afstand, wel te verstaan. Want wegens het extreem lage welvaartspeil van het dorp was het uiteraard niet aan te bevelen om in Groesbeek langer te verblijven dan nodig was!" (pag. 13)

Mede dankzij trein- en tramverbindingen en het ontstaan van hotelaccommodatie nam het gebied ten (zuid)oosten van Nijmegen in het laatste kwart van de vorige eeuw de rol als verblijfplaats voor rijken en toeristen over van de dorpen ten westen van de stad.

Het is opmerkelijk dat in honderd jaar het toeristische produkt onveranderd op dezelfde pijlers steunt: de historische stad, de eigen sfeer van de dorpen en het buitenlands aandoende landschap, van Duivelsberg tot Plasmolen. Maar er is één belangrijk verschil. De toerist van nu wil z'n doel kiezen uit een groot aanbod, hij zoekt afwisseling, snelheid, spectaculaire attracties, wil beziggehouden worden. Terwijl men vroeger innig tevreden was met een wandeling door de natuur, een consumptie en een tochtje met een roeiboot of waterfiets.

Een van de vele prentbriefkaarten van de vijver van hotel Plasmolen; op de achtergrond de witte korenmolen waarin later de schilder Leo Niehorster woonde en werkte

Terug in de tijd. In het Mook van een eeuw geleden stonden ongeveer 250 huizen. Het meerendeel van de ca. 1500 bewoners was katholiek. De gezinnen waren groot en het werk schaars. Pas tussen 1910 en 1930 vestigden zich de eerste bedrijfjes in de gemeente.

Tien jaar lag de 353 meter lange spoorbrug over de Maas. Ruim vijftig jaar stond, terugliggend aan de Dorpsstraat (zoals de Kerkstraat toen werd genoemd), het strakke vierkante raadhuis met het hoge bordes ervoor. Dertig jaar had Barteld, baron Van Verschuer het logement 'De Plasmolen', romantisch gelegen aan de plas met de watermolen, in bezit. Ruim veertig jaar werd er graan gemalen in de voormalige papiermolen bij het Groene Water. Meer dan vijfenveertig jaar bewoonden de zusters Franciscanessen van Heythuysen het klooster aan de grote weg waar ze een bewaar-, meisjes- en kweekschool opzetten.

Het landschap op de uitlopers van de Plasmolense stuwwal was ongerept en on-Nederlands. Kunstenaars vonden er inspiratie; velen tijdelijk, enkelen hun leven lang.

Ook hier kwam het toerisme op gang. In *Nijmegen Vooruit* wordt het beeldend beschreven. "Verder in zuidelijke richting was er in die jaren een veelbezocht ontspanningsoord te vinden: de Mookerplas bij Plasmolen. In het water of op een terras genoot men hier van de mooie zondagmiddagen. Een andere mogelijkheid was om vanuit Plasmolen een wandeling te gaan maken in de bos- en heuvelrijke omgeving, bijvoorbeeld over de Sint-Jansberg. Met de paarden-omnibus, een voor groepsvervoer geschikte grote koets, was de Mookerplas in een soort lijndienst te bereiken. Rond 1900, toen ook in Nijmegen de automobiel was geïntroduceerd, nam de eerste auto-omnibus de dienst Nijmegen-Plasmolen over. De bus was vaak al een attractie op zich. In een pittige vaart ging het over de Mooksebaan naar het zuiden, waarbij passagiers hun zitplaats konden kiezen in een open en een overdekt gedeelte." (pag. 14)

Het leverde prachtige plaatjes op: heren in het zwart met bolhoed, strohoed of platte pet, dames in lichte jurken met luifelhoeden en hoofddeksels vol veren, afwachting in hun pose voor de fotograaf. Heren in roeiboten op de plas, verstarde in hun beweging. Dames in lange rok met een schortje voor, hun arm achteloos op de balustrade van de houten uitzichttoren.

Een nadere invulling van het verhaal over het ontstaan van het toerisme in onze gemeente geeft Frans van Kuppeveld in de twee delen van zijn *Mook en Middelaar in oude ansichten*. Wie bladert door de met zorg en gevoel voor detail samengestelde boekjes, ziet het dorp zich opmaken voor de niet te stuiten toeristische ontwikkeling.

In 1901 werd een tien meter hoge uitkijktoren op de Kloosterberg gebouwd in opdracht van baron Adriaan van Verschuer.

Het in 1897 ontworpen VVV-affiche sierde een van de vele toeristische gidsjes voor de omgeving (bron: Nijmegen Vooruit, pag. 62).

Het logement aan de plas werd in 1907 omgedoopt in Hotel. Hotel-café-restaurant Thoonsen ging van start in Molenhoek vlakbij de Heumensche Molen. In 1910 werden enkele dubbeldekkers uit Londen aangeschaft door de eigenaar van hotel 'Plasmolen' voor het vervoer van zijn gasten. Aan de overzijde van de straat maakte dat jaar het uit 1907 daterende koffiehuis plaats voor hotel-pension 'Buitenlust'. Een cognacje bestelde je er voor tien cent; een flesje Pilsener bier kostte vijftien cent en een biefstuk met aardappelen werd er voor vijfenzeventig cent geserveerd. Bij de watermolen opende in dat jaar café-restaurant 'Molendal' de deuren en de theetuin. In 1913 nam de Maas-Buurtspoorweg een lijn van Nijmegen naar Venlo in gebruik. Een stoomtram nam het werk van de auto-omnibus over. Vanaf 1917 kon men kamperen op een akker bij Grad Giebels bij De Geuldert. In 1934 werd de stoomtram vervangen door een dieseltram. Datzelfde jaar werd het openluchtzwembad aangelegd bij de nu als badhotel aangeduide 'Plasmolen'. De bronnetjes van de Jansberg leverden helder zwembadwater. Het kleedgebouw bood plaats aan achthonderd personen.

Door de zandwinning die bij Middelaar en Plasmolen plaatsvond tussen 1950 en 1970, ontstonden nieuwe recreatie-oorden: Eldorado en de Mookerplas. Voor het openluchtbad waren deze grootschalige en vrij toegankelijke gebieden het begin van het einde.

De moerassen en woeste heidevelden die onze voorouders in de tijd van de romantiek zo aantrokken, zijn gedempt en ontgonnen. Slechts in de naam van het recreatiegebied 'Grote Siep' klinkt nog iets van dat verleden door. Maar de toerist vindt na een eeuw nog steeds, en in toenemende mate, z'n weg naar ons "binnenste buitenland" waarvan bewoners vaak het bijzondere niet meer zien.

IN DIT NUMMER:

Reparaties aan de kerk van Mook in 1661 . . .	1
Grenssteentjes	3
Sancho Dávila in de Nederlanden	4
250 Jaar Broederschap van de Sangers	9
Het Gregoriaans	13
Jan van de Logt en de gevoelige snaar	16
Vers getekend: de waterradmolen	19
Openbaar vervoer in de jaren dertig	20
Vreemdelingen verkeren in Plasmolen	22

Overname van artikelen of afbeeldingen is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Het bestuur van de Stichting Heemkundekring de Grenssteen bestaat uit de volgende personen:
mevrouw H. van Aalst, secr. penn... 08896-1901
de heer P. van Beuningen 080-584927
de heer W. Bindels 08896-2984
mevrouw M. Janssen Reinen 080-584998
mevrouw J. Kessels 08896-1468
de heer J. van de Mond 08896-1649
de heer A. Pinckers 08896-1381
mevrouw I. Pinckers 08896-1381
de heer A. Smijers, voorzitter 08896-2101
mevrouw A. Wolters 08896-2722

VRIENDEN ZIJN NODIG

De mensen van De Grenssteen kunnen niet alles alleen: veel hulp is nodig van plaatsgenoten en van anderen die banden hebben met de gemeente Mook en Middelaar. Wie actief wil mee werken of materiaal beschikbaar heeft kan contact opnemen met onderstaand adres.

Men kan ook Vriend van de Grenssteen worden door een minimale bijdrage van 25 gulden te betalen op bankrekening 12.20.04.817 van de Rabobank in Mook.

Ons postbanknummer is 144 46 50

Voor dat bedrag ontvangt men elk kwartaal het tijdschrift Rond de Grenssteen en uitnodigingen voor door De Grenssteen te organiseren lezingen of exposities.

Voor verdere inlichtingen, suggesties en redactionele bijdragen kan men terecht bij het secretariaat:

mevrouw H. van Aalst-Venema 08896-1901
Graaf Gerardstraat 10 6585 XS Mook

